

Монәжәтләр –
жан авазы

МИНИСТЕРСТВО
КУЛЬТУРЫ
РЕСПУБЛИКИ
ТАТАРСТАН

Тат
Культ
Ресурс
Центр

Монәҗәтләр – жан авазы

УДК
ББК

Россиядә Идел буе Болгар дәүләтендә Ислам динен кабул итүгә 1100 ел тулу уцаеннан нәшер ителә.

Проект авторлары: А.Р. Мифтахова, ДБУ «Таткультресурсүзәге» директоры; Г. М. Латыйпова, ДБУ «Таткультресурсүзәге» директоры урынбасары, тарих фәннәре кандидаты; Р.М. Гайфетдинова ДБУ «Таткультресурсүзәге»нең Тикшеренүләр һәм традицион мәдәниятне саклау бүлеге мөдире, фәлсәфә фәннәре кандидаты.

Кереш мәкаләне язучы: филология фәннәре докторы, профессор Т.Н. Галиуллин

Жыентыкны төзүче, сүзлек һәм искәртмәләргә эзерләүче: фәлсәфә фәннәре кандидаты Р.М. Гайфетдинова

Мөнәжәтләр — жан авазы. — Казан, ИП «Мусабинова Р.М.», 2022. — 94 б.

Бу жыентыкка төрле жанрадагы, шул исәптән дини һәм фәлсәфи, яшәү һәм үлем, сабырлык, ана һәм бала турында мөнәжәтләр тупланды. Мөнәжәтләр 2022 елда ДБУ «Татарстан Республикасының мәдәният өлкәсендә традицияләр һәм инновацияләргә саклау ресурс үзәге» тарафыннан Өтнә, Буа, Казан, Аксубай, Саба муниципаль районнарына оештырылган фәнни-этнографик экспедицияләр вакытында язылып алынды.

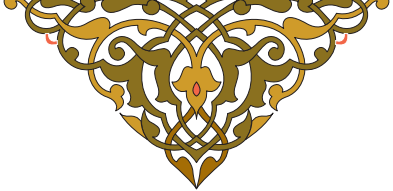
Дизайн, верстка, бизәлеш мөхәррире: Р. М. Мусабинова.

Техник мөхәррир: Г. М. Латыйпова.

Текстларны жыючылар: Э.Р. Гайнетдинова, Р.Р. Мәһдиева, И.Ә.Кыямов.

Аудио һәм видеоязмага төшерүче: Р.М. Муртазин, АЧЖ «К-центр».

Татар халык ижаты — тормыш-яшәешнең төрле кыйтгаларын сүз-сурәт белән тасвирлаган кыйммәтле рухи мирасыбыз. Маҗаралы вә тормышчан әкиятләр, мәҗрур дастаннар, фаҗигале бәетләр, тапкыр мәкаль-әйтемнәр, кешенең сөенечле дә, сагышлы да хисләрен чагылдырган лирик, тарихи йола җырлары янәшәсендә, бары тик ислам динен тотучыларга гына хас, халык сүз сәнгате белән язма шигърият бердәмлеге җимеше — илаһи жанр — мөнәҗәтнең «йөрәге тибүе» дә мәҗлүм.

Шактый күп санлы һәм төрле лөгәтле мәмләкәтләр даирәсендә киң таралган һәм халыкның «жан авазы» буларак кабул ителгән мөнәҗәтләр бер дә юктан гына барлыкка килеп, фольклорның түр башына «менеп» утырмадылар.

Мөнәҗәт — халык күңеленә, рухына ислам диненә кануннарын мәңге онытмаслык итеп сәңдерү көченә ия лирик жанр. Мәҗлүм булганча, гарәпләрнең Мәккә, Мәдинә шәһәрләрендә кабул ителгән дин үзенең самими, савыктыргыч илаһи нурлы көче белән сибелеп, таркалып, әлегәчә потларга таянып яшәгән кабиләләрнең күңеленә хуш килә. Ислам тиз арада Гыйрак, Иран, Күвәйт, Төркия, Мавр Испаниясе, өлешчә Кытай, Һиндстан илләренә үтеп керә. Азак (Азов) диңгезе, Идел-Чулман елгалары тирәләрендә гомер иткән, иген иккән, балалар үстергән болгар бабаларыбыз әле Мөхәммәд пәйгамбәр исән-имин чакта ук исламга тартылалар. Дәүләти, хәрби, игътисадый, мәдәни яктан алдынгы империяләрнең берсе дәрәҗәсенә күтәрелгән Хәлифәт үз йогынтысын җиһанның төньягында озак

яшәгән халыкларга индерү турында кайгыртып, 922 елда Әхмәд ибн Фадлан җитәкчелегендәге илчелеген Урта Идел буена юнәлтә. Үзләре дә жылы якта яшәгән мәмләкәтләр, дәүләтләр белән аралашу юлларын эзләгән бабаларыбыз шул арадашчылар йогынтысында һәм күңелләре тартуы нәтижәсендә мәжүси Тәңречелектән китеп, ике дини тәгълимат арасында эчке рухи якынлык күрәп, ирекле рәвештә, ислам динен кабул итәләр. Кануннары ышандырырлык уйланылган яңа галәмгә (идеологиягә) табынуның күп сәбәпләреннән берсе — күпчелек инсанны куркытып торган үлемнән соң, диннең катгый таләпләр үтәгәннәрне мәңгелек җәннәтнең барлыгына ышандыру көченә ия булуы иде. Мөәмин-мөселманнар өчен Алла иң югары рухи таяныч һәм гадел хөкемдар буларак күзәлләнгән. Авырлык килгәндә Аллаһы Тәгаләгә сыеңу, өлкәннәргә шәфкать, ата-ананы олылау, намуслы хезмәт, гарип-горабаларга, ярлыларга ярдәм итү кебек кануннарның инсафлы күңелләргә хуш килүе бәхәс тудырмый. Ике халәтне, ягъни үлем белән яшәүне капма-каршы кую алымы белән оҗмахның асыл яклары, нигъмәтләре белән ымсындыруы кешеләрдә матур киләчәккә («теге дөньяда» булса да) өмет чаткылары уята. Җәннәтнең тарту көчләрен сурәтләүдә мөнәҗәтчеләр хыялларына тулы ирек бирәләр.

*Дөнья йорты фанидыр, фанидыр нигъмәтләре,
Бакый итеп безгә Аллаһ кыйлгандыр җәннәтләренне.
Җәннәт эчрә мөәмин колың, хәллә булыр туннары,
Ни теләсәң, шуңа әзер торыр хурлары.
(«Җәннәт эче — хозур бакча»).*

Ислам кануннарын халык күңеленә ирештерүдә бе-

ренче үрнәкләр хәзер Сүрия урнашкан жирлекләрдә туган көйле, моңлы мөнәҗәтләр һәм аларга якын өслүбтә иҗат ителгән шәрыкъ, бигрәк тә суфичыл мистик шигърият ярдәмгә килә. Үзәктә шул ук «ике дөнъяны» янәшә кую галәме (идеологиясе) алга чыга.

*Игелек кыл! Иң нык күпер шул булыр ул!
Жәннәтеңә иткән тугры юл булыр ул!
(Юныс Әмрә).*

Ислам тәгълиматын кабул итү халкыбызның киләчәге өчен баяләп бетергесез олы вакыйга була. Күренекле тарихчы Р. Әмирханов язганча: «...Ислам әхлагыбыз сагында гына түгел, милләтнең этник сафлыгы сагында да торды... Ислам, шәригать ата-бабаларыбызның гасырлар дәвамында яшәү рәвеше, Иманы булган»¹.

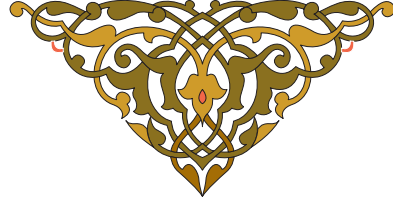
Ислам дине белән берүк вакытта диярлек таралган мөнәҗәт — дин белән Адәм балалары арасында арадашчы һәм элементче вазифаларын үти.

Аллаһның кодрәтенә, бөеклегенә, бердәнберлегенә инангач, дини кешеләрнең күңел серләре шигъри юлларга саркый башлый. Татар мохитендә дә мөнәҗәтләр Аллаһка табынган эчтәлекләре, көйле, моңлы сурәтлелек чаралары белән теләктәшлек табалар һәм яшәешебезнең төрле чорларында аның юанычы, рухи таянычы дәрәжәсенә күтәреләләр. Казан ханлыгы буйсындырылгач, исламнан биздереп, көчләп чукындырулар чорында, 1917 елгы инкыйлабтан соң, аларда ислам дине белән бәйлә хис алга сөрелә дип, мөнәҗәт-

6

¹ Әмирхан Р. Иманга тугрылык. — Казан: Тат. кит. нәшр., 1997. — Б. 138.

ләр мэгариф, фән игътибарыннан читкә тибәрелделәр. Халык нинди авыр, дәһшәтле изүләр заманында да үзенә рухи таянычыннан, сәнгати байлығыннан баш тартмый, мөнәжәтләр халык күңелендә һәм һәр төрлә язма чыганақларда сакланып, иҗат ителә, тарала торалар.

Төп үзенчәлеге Аллага табыну, ярлыкау, киләчәген аңа тапшыру булган мөнәжәтләрнең саклануына үз өлешләрен башкаручылар, мөнәжәт әйтүчеләр дә кертәләр. Дини бәйрәм көннәрендә Миңгол Галиев, Жәмил Зәйнуллин, Зөһрә Сәхәбиева һ. б. башкаруында мөнәжәтләрне ишетмәгән, илһамланып сокланмаган татар телле кеше юктыр.

Мөнәжәтләрнең күбесен шагыйрьләр, шәкертләр, дин әһелләре иҗат итсә дә, еш кына үз исемнәрен куймаганнар, шуңа күрә алар халык теленә кереп, рухи мирасыбыз булып киткәннәр. Мөнәжәт — фани дөнья белән «теге» дөнъяны тоташтыручы космик жанр. Аның төп максаты — җирдәге тормышның, ыгы-зыгының, байлык, мал артыннан кууның вакытлы булуын, ахыр чиктә барчабызның да Аллаһ хозурында икәнлегезне күңелгә сәңдерү.

Кем булсаң да, нинди генә «югары кәнәфиләр биләсәң» дә, адәм баласы тормышының кыска булуын, мәңгелек турында вакытында уйлауның зарурлыгын, Алла кулында икәнлегезне бер мизгелгә дә онытмаска чакыруы, искә төшереп торуы белән үзенчәлекле. Мөнәжәтләр тарихы белән кызыксыну шуны күрсәтә, бу борынгы жанр «бабайлар» истәлеге дип уйлаучылар бик нык ялгышалар икән. Шагыйрә Флера Тарханова бакыйлыкка күчүе алдыннан «Рамазан»

мөнәжәтен язып чыкса, 2016 елның июнь аенда кулыма «Ата күңеле балада...» дигән мөнәжәт килеп керде, аңа композитор Әнвәр Шәрәфиев көй дә язды. Аның авторы язучы профессор Фарсель Зыятдинов. Өвәл ул шулай ук шагыйрә, җырлар авторы Фираясын югалта, берездан улы Айваз да аны ташлап мәңгелеккә күчә.

Йөрәге сыкрануын, әрнүен, сызлануын, югалтуның кайтарып булмаслыгын аңлау үзеннән-үзе шигъри юлларга иңә. Шәхси кичерешне ачуның иң кулае мөнәжәт дип табыла. Тора-бара әсәрнең исеме дә үзгәрә. Беренче нөсхәдә «Ата күңеле балада...»ны «Кайтып керерсең күк тоела» исеме алыштыра. Үзгәртү шәкли алым гына булмыйча, Алладан, Раббыбыздан мәрхәмәтлек сорау, ярдәм, өмет итү мотивлары килеп керә.

Тәңребездән рәхимлек сорاپ,

Хәсрәтемне елап юамын.

Раббем кушып бер иртәдә

Кайтып керерсең күк тоямын.

Татар сүз сәнгате Кол Шәриф, Әхмәд Ясәви, Сөләйман Бақыргани, Н. Сали кебек шагыйрьләр сызган юлга тугрылыклы калып, мөнәжәтнең офыкларын киңәйтүне дәвам иттерә. Казан ханлыгы чорының бөекләре турында «Сөембикә» (1987), «Колшәриф» (1990), «Мөхәммәдъяр» (1996) кебек мифопоэтик поэмалар авторы Ә. Рәшитнең Мөхәммәд пәйгамбәр образын тудыруга алынуы табигый иде. Шагыйрь ислам динен тотучылар өчен изге затның шигъри сынын тудырганда, тарихи, әдәби чыганаclarга таянып иҗат итүе, Мөхәммәдне идеаллаштырып сурәтләннән си-зелеп тора.

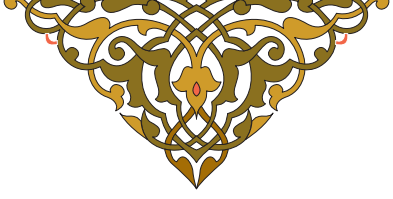
*Кинәт кенә әллә нәрсә булды,
Ишек алды якты нурлар белән тулды.*
(Ә. Рәшит. «Мөхәммәд»).

«Пәйгамбәрләр турында кыйсса» шигырендә Н. Әхмәдиев мөнәжәтләрдә сибелгән фикерләргә таянып, пәйгамбәрләрнең дә адәм балалары булуларына басым ясап, «Аларга да ташлар атканнар, Хак илчесе дип тормаганнар», «Пәйгамбәр дә судан яралмаган, Кендекләре жиргә береккән», дигән жисми күзәтүләре белән уртаклаша.

Г. Сәгыйров «Нух көймәсе» шигырендә халык, милләт язмышын ижтимагый-фәлсәфи биеклеккә күтәреп сурәтли. «Татарстан Республикасының мәдәният өлкәсендә инновацияләр һәм традицияләр саклау ресурс үзәге» дәүләт бюджет учреждениесенең хезмәткәрләре 2022 елда Саба, Әтнә, Арча, Аксубай, Буа районнарында, Казан шәһәрендә оештырылган экспедицияләр вакытында дистәләгән мөнәжәтләр (яңараклары һәм төрле вариантлары) язып алганнар. Башкаручыларның күбесе мэдрәсәләрдә укыган яисә үзлегеннән дини белем алган, нигездә үткән гасырның 1960-1970 елларында туган ханымнар. Ир-ат затыннан бер Ситтигуллин Рафыйл (1962 елгы) гына «Укы Коръән илә намаз» мөнәжәтен көйләп әйтеп биргән. Яңа язып алынган мөнәжәтләрнең күбесе жыентыкларга кертелгән булсалар да, үзләренә күпмедер күләмдә замана рухын сыйдырганнары да бар. «Картаябыз димик әле, мөнәжәтләр көйлик әле», «Буш үткәrmә вакытыңны», «Сабыр итик» һ. б. мөнәжәтләрне көйләп биргәннәр.

Китерелгән мисаллардан гына да үзеннән-үзе шундый нәтижә соралып тора: бәетләр шикелле үк, мөнәжәтләрнең һаман да язылып торуы аларның тормышчан нигезле булуы һәм кешенең иң авыр мизгел-

лөрдә кулына каләм тоттырган кайгы-хәсрәте белән уртаклашкан әдәби төр дәрәжәсенә күтәрә, халык, туган телебез исән булганда, аның яшәячәгенә инандыра.

Мөнәжәтләрне фәнни өйрәнү, кабатланмас үзенчәлекләрен тикшерү юнәлешендә дә эзләнүләр тукталып тормый.

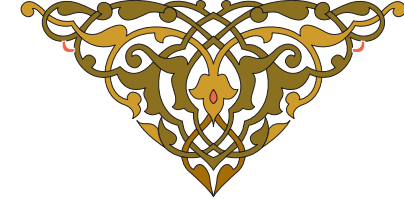
Халык ижаты белән язма поэзия бердәмлегендә туган, жанрлык хасиятләре, шигырь төзелеше жәһәттеннән төрле, гаруз системасы янында силлабикага корылган мөнәжәтләрне төркемнәргә бүлүдә барча галимнәрне, жәмәгатьчелекне кәнагатъләндерелек классификацияне эзләү әлегәчә дәвам итә. Мөнәжәтләрне фәнни-гамәли өйрәнүгә К. Хөснуллин, М. Бакиров, Ф. Урманче, К. Миңнуллин, Ф. Йосыпов, Ж. Зәйнуллин һ. б. галимнәр, һәмәскәрләр житди өлеш керттеләр.

Мөнәжәтләрне төркемнәргә бүлүдә фикер төрлегә яшәсә дә, нигездә мәгънәви эчтәлекләре буенча бер-берсен кабатламаган өч олы — төркемгә «жан авазларыбыз» сыешып бетәләр кебек. Менә алар:

1. Дини мөнәжәтләр.
2. Фәлсәфи-әхлакый эчтәлекле мөнәжәтләр.
3. Тормыш-көнкүреш, яшәеш мөнәжәтләре.

Хәзер кыскача гына булса да, һәр төркемнең зарурлыгын һәм мөстәкыйльлеген раслаучы дәлилләрне шәрехләп үтик.

Дини мөнәжәтләр

Төрле чорда һәм төбәкләрдә иҗат ителгән дини мөнәжәтләрнең исемнәреннән үк күренгәнчә, барысы да югары шатлык хисе белән Аллаһны ихластан мактау-данлауга көйләнгәннәр. Бу төр мөнәжәтләрнең нигезендә Аллаһтан җавап алу, ачыклау, көтелмәгән, жылы, ихласи эндәш-мөрәҗәгать ята. Охшаш сүз-гыйбарәләрне, чагыштыру-сынландыруларны кабатлаган өслүб битараф яки гадәти (түбән) сөйләмне кабул итми. Сүз — бөөк, илаһи көч турында бара.

Барча галәм юк чакта Ул бар иде.

Та әзәлдән бар иде, Җәббар иде.

Җен, фәрештә һәм адәм — берсе дә юк,

Һәм йәнә тугыз фәләк — һич берсе юк.

(«Бердер Аллаһ, бердер»).

Яисә

Гамәлне мизанга салган да Аллаһ.

Җәннәт капусын ачкан да Аллаһ.

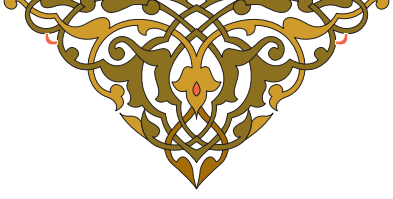
Туры юлга күндөргән дә Аллаһ.

Тәмүг утын сүндөргән дә Аллаһ.

(«Хак — хөкем кылучы — Аллаһ»).

Рамазан аеның соңгы ун көнендә мәчет-мәдрәсәләрдә, авыз ачу мәҗлесләрендә укыла, әйтелә торган «Әлвидагъ» мөнәжәтләр арасында аерым урын били. Аңа бәя биргәндә, «Әлвидагъ, Әлвидагъ, Әл-Фирак, Әл-Фирак, Йә Шәһри Рамадан» кебек сүз-гыйбарәләрнең кабатлана килүендә, гомумән мөнәжәтләрнең әүвәл гарәп-фарсы телле ислам мәдәниятендә туганлыгына ишарә саклана. Татар мохитендә әлеге мөнәжәтнең,

аңа охшаганнарның саклануының бер сәбәбе исламны теләп кабул итү булса, икенчесе — алар үзөбездә тәңречелек чорында туган келәү-алкышлар, кешене күмгәндә, бәла-каза килгәндә туган тезмә әсәрләр белән табиғый рәвештә кушылып китүләрендә. Гарәп-фарсы мохитендә туган мөнәжәтләр ислам диненең галәми (идеологик) нигез-өлгесенә утыртылганнар. «Кичер безне, Йә Аллах, Ля иляһа илляллаһ», дип мөәмин-мөселманнарның турыдан-туры Аллахка мөрәжәгәте, ихластан теләкләр теләве, соңрак — мөнәжәтләр догасы буларак исламны кабул иткән һәр халыкның үз телендә башкарылганнар. Тик гомуми мөрәжәгәтьләрдә генә гарәп-фарсы алынмалары сакланган. Һәр очракта да (күп телләлектә дә) суфыйчылыкның нигезендә яткан гүзәллекнең чыганагы Аллаһа платоник-гыйффәтле гашыйклык үзәктә торган. Алланы, аның жирдәге илчесе Мөхәммәдне сөю фани дөньяда ук мәңгелек рәхәткә ирешү. Ислам кабул иткән инсан әүвәл «Көндезләрен уразада, Кичләрен без намазда», дип кат-кат кабатлап хисап тотса да, «Кичер безне, Йә Аллах», дип ярлыкавын сорап, үтенеп торудан тайчынмый.

«Әлвидагъ» югары өслүбтә «төшерелгән» булса да, дин, ураза тотуның да үз гамәлләре, гадәти төшенчәләр турында да уйланырга мәжбүр итә.

«Әлвидагъ» мөнәжәте

(Рамазан аеның соңгы ункөнлегендә укыла)

Әлвидагъ, Әлвидагъ

Әл-Фирак, Әл-Фирак

Йәә Шәһри Рамадән

Көндезләрен ураза

*Кичләрен без намазда
Кичер безне, Йәә Аллах,
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Коръән иңде бу айда
Нурлар иңде бу таңда
Ашкын-ашкын, әй бәндә
Изгелекләр эшләргә
Әлвидагъ, Әлвидагъ
Әл-Фирак, Әл-Фирак
Йәә Шәһри Рамадән
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, Йәә Аллах,
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Рамазанның башында
Һәрбер бәндә каршына
Фәрештәләр иңәрләр
Гонаһтан котыл, әй бәндәм диярләр.
Әлвидагъ, Әлвидагъ
Әл-Фирак, Әл-Фирак
Йәә Шәһри Рамадән
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, Йәә Аллах,
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ*

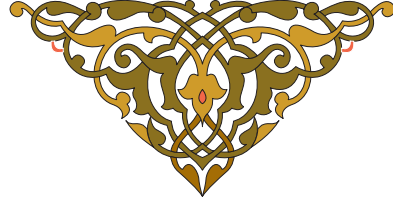
*Рамазан айларында
Шайтаннар богауланыр
Һәрбер бәндә каршында
«Раян» ишеге ачылыр
Әлвидагъ, Әлвидагъ
Әл-Фирак, Әл-Фирак
Йәә Шәһри Рамадән
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, Йәә Аллах,
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Ля иляһа илляллаһ
Мөхәммәдүрәсүллаһ.*

14

Мөхәммәд пәйгамбәрнең дөнъяга килүенә багышланган «Мәүлид» мөнәжәте күләме, гарәп-фарсы лөгәтләрәннән кереп калган сүз-гыйбарәләрнең күплеге ягыннан да башкалардан аерылып тора. Ул шәрыкъ әдәбиятында калыплашкан тәүхид (гарәп атамасы — бер итү, берләштерү) жанрында язылган. Әүвәл, монотеистик мәүзугъка, ягъни Мөхәммәд пәйгамбәргә күчкәнче, Алланың берлегенә, гадел бөеклегенә, дөнъяны яратуына дан жырлана. «Әүвәл Аллаһ исемен зикер итәем» һәм шуннан соң гына «башка эшемә керешәем», ди мөнәжәтче, башкаларны да шулай эшләргә, яшәргә чакыра. Башка мөнәжәтләрдә әйтелгән, Аллаһ кылган бөек гамәлләрне санап китә.

*Һәм әзәлдән бай иде, Жаббар иде.
Жән-фәрештә һәм адәм берсе дә юк.
Һәм янә тугыз фәләк һичберсе юк.*

Бер Ходай юктан бар итте дөнъяны дип, ошбу фикерен кат-кат кабатлаганнан соң, бер васыять сөйлөргә вәгъдә итә һәм исемгә чыгарылган «Мәүлид» сүзенә — мәгънәсенә әйләнеп кайта. Дөнъяны юктан бар иткән Аллаһның жирдәге илчесе — яраткан нәбие Мөхәммәд пәйгамбәргә күчә. Мөхәммәднең атасы Габдулланы, анасы Әминәне рәхмәт нурында коендыргач, «инде аның килүе булды ул, бер гажәп нур, нәкъ кояшның яктысы булды», дип үзенең шатлыгын белдерә. Мөнәжәтче сөекле пәйгамбәребезнең тууын кешелек уйлап тапкан иң сөнечле мактау сүзләренә, мәдхияви гыйбарәләргә төреп бирә. Мәсәлән, иҗатчы-сөйләүче янына килеп утырган өч хур кызы: «Мостафа килә!» — диеп гәп коралар. Аның бөөк шәхес, гыйльми дәүләтнең солтаны булачагын әйтәләр. Төп фикерен тыңлаучыга «Ул Рәсүлнең сөннәтеннән бизмәгез», дигән үтенечен соңгы юлларда әйтеп калдыра.

15

Мәүлид

*Әүвәл Аллаһ исемен зикер итәм
Соңра башлап һәр эшкә керешәм!
Эш башында кем аны зикер итәр
Ул эшен Аллаһ аңа ансат итәр
Аллаһ исемен зикер итеп эш башламак
Һәркемгә ваҗип тиештер аңламак
Булса Аллаһ исеме белән һәр эшен
Бушка китмәс эшләгән һәрбер эшен!
Шул илә Аллаһ дисә кемнең теле
Барча гөнаһы түгелер яфрак кебек.
Пакъ булыр Аллаһ исемен зикер иткән
Ирешер максадына Аллаһ дигән.
Килегез чын күңелдән Аллаһ дишк*

*Күзләрдән яшьләр түгеп без аһ итик.
Шулай итсәк буш куймас Аллаһ безне
Рәхмәте киң, ярлыкар һәммәбезне.
Бердер Аллаһ, берлегенә шөбһә юк...
Диде Әминә вакыт җитте тәмам,
Килә инде дөньяга хәйрел — әнәм.
Эсселектән сусадым гаять каты
Шул вакыт эчерделәр бер ширбәтин.
Ап-ак иде кардан да салкын иде
Бу кеби дөньяда һич юк иде.
Эчтем аны барлык әгъзәм булды нур
Эчмәгән тышым атылды нур
Килде бер аккош канат илә очып
Аркамнан ул сыйпады монда төшеп.
Туды шул сәгатътә ул солтан идең
Нурга тулды барлык сәмәват — зәмин.
Гәрчә шәфәгать кирәк исә эзләгез,
Ул Рәсүлнең сөннәтеннән бизмәгез.
И Мөхәммәд Мостафа син, и Рәсүл,
Кыл шәфәгать безләрә яумин-нәүзүн.
Гәрдәләр сез буласыз уттан нәжәт
Гыйшык илә, дәрт илә әйтик «Салават»...*

Шул рәвешле, дини мөнәҗәтләр Коръән, аны тәф-силләүче мәгълүматларга, мифологиягә, телдән-телгә күчә килгән хатирәләргә, милли аң рудиментларына таяналар. Күп очракта хыял уены, эчке вә мантыйк сиземләү, иҗатчының фикерләү сәләте, дини-гыйльми әзерлеге әһәмияткә ия. Иң камил мөнәҗәтләр фарсы, гарәп, саф татар телендәгеләре Утыз Имәни, Мәүлә Колый, Шәмсетдин Зәки, Акмулла, Кандальй

каләмнәре казанышы (алданрак искәртелгәнчә, хәзерге сүз осталары да мөнәжәтне рухи дөнъяны психологик нечкәлек белән ачуның иң ышанычлысы саннылар).

Дини мөнәжәтләрнең структур-композицион үзенчәлегә әһәмияткә ия. Аларда еш кына «икеләтелгән проекция» алымы кулланыла, ижатчы әүвәл «читтән торып» олы затларга мәдхия яудыра, соңгы юлларда үзенә барлыгын исенә төшереп, гөнаһларын ярлыкауны, шәфкәтә көтүен әйтеп тәмамлый. Ул тар эгоист түгел, үтенечен барча мөселман кардәшләре исемнән әйтә.

Адәм балаларының бар авырлыкларга түзүенә хыялында йөрткән оҗмах ләззәтләренең якты нуры балкып торуы ярдәм итә. «Әманәт», «Иярмәк тиештер сөннәткә», «Потлар егылган бу көн», «Барча инсан нигә шатлана?», «Әйitik әле салаватны», «Хак дингә багышланган гомер» һ. б.

Биредә атап үтелгән классик мөнәжәтләр һәр инсанны фанилыкта дәрәс яшәргә, башка дөнъяга әзерләүчә гамәлләре шактый уйланылган булуга чакыра.

Фәлсәфи-әхлакый эчтәлекле мөнәжәтләр

Ислам тәгълиматы адәм баласының фани дөнъяда кунак кына, вакытлы гына булуын искә төшереп, тормышның кадерен белеп, шәригать кануннарын үтәп, мәңгелектән курыкмыйча көн итү фәлсәфәсен күңелләргә сеңдерә. Фәлсәфи-әхлакый эчтәлекле мөнәжәтләр инсанни нинди генә авыр хәл-әхвәлләргә юлыкмасын, һәрдаим Аллаһның кодрәтенә, ярлыкавына ышанырга, Коръән сүрәләрен укып, жанын тәрбияләргә, чистарынырга, эчке коллыктан арыныга, дөнъя мәшәкатәләре алдында югалып калмаска өйрәтәләр. Ихласи таянычын Аллаһ һәм ул индергән ислам динебез ярдәмендә генә бар авырлыкларны жиңеп, күңел тынычлыгы, жан — тән рәхәте табарсың, — дип язылган «Инандым бер Аллага» мөнәжәтендә.

18

*Инандым бер Аллага,
Алланың барлыгына,
Алланың берлегенә,
Бердер илаһым бәнем.*

«Кыз бала», «Аерылгансың балалардан», «Әй, Мостафа Мөхәммәд», «Ялгыз агач», «Торып сахраларга чыгам», «Кайтыр идем туган илгә», «Балакаем, сиңа сүзем» кебек себер татарлары арасынан язып алынган мөнәжәтләрдә аерылу сагышы сабырлыкка, түземле, ярдәмчән булырга өндәүләр, өлкәнне олылап, балаларны дини рухта тәрбияләүгә чакырулар төрле төбәкләрдә яшәүче татарлар өчен уртак фәлсәфи-әхлакый юнәлешне тәшкил итәләр.

Фәлсәфи-әхлакый тармакның асылын тәшкит иткән мөнәжәтләр шундый нәтижә кырына алып чыгалар: кеше булган кешенең иң зур рухи байлыгы — күнел көрлеге, дип өйрәтә иман. Ә күнел көрлеге — адәм баласын билгеле бер тәрбияви кысаларда тотучы олы көч. «Күнел байлыгы» һәм фәлсәфи-әхлакый компонентлар берсен-берсе тулыландырып киләләр. Фәлсәфә ижтимагый аңның төп юнәлеше буларак, игътибарын «дөнъяга карашны билгели торган белемгә юнәлтә... Фәлсәфә үзенең үзенчәлеген чиксез тирән һәм гомуми, кешелекнең һәр буынына һәм заманына әһәмиятле булган сорауларын да ачыклай»¹.

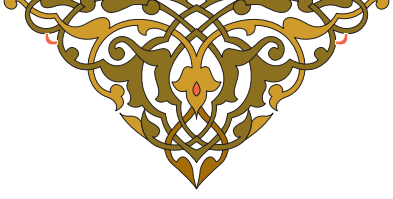
Фәлсәфи эчтәлекле мөнәжәтләр үлем һәм үлемсезлек, табигать, социаль-сәяси мәсьәләләрнең чишелешен Аллага, Коръән өйрәтмәләренә тугрылык, әхлакый бурычларны дәрәс аңлау мәсьәләләрен калкытып куялар. Аллага гыйффәтле мөхәббәттә үзен тапкан суфыйның иң зур максаты — үзенең жаны — рухы белән Аллага «кушылып эрү» һәм шул юл белән бу дөнъяда ук мәңгелек рәхәткә ирешү.

*Әгәр алсаң бу жанымны, якты әйлә иманымны,
Күтәр җитмеш хижәбиңны, күләм бар дидарыңны.
(«Бакый әйлә иманымны»).*

*Тәндә жаным ничә көн миһман икәндер белмәдем.
Үттә гомерем, барысы вәйран икәндер, белмәдем.
(«Тәндә жаным»).*

«Синең биш асылың» мөнәжәтендә фәлсәфә әхлак кануннары белән кушылып, камил инсан намуһ, гакыл, әдәп, күнел, сабыр кебек сыйфатларны үзендә туплаган булырга тиеш. Гыйлемле булу кешене бизәүче сыйфат, оҗмах ишекләре ачылганда терәк таяныч

булуына басым ясала. («Гыйлем артыкмы, малмы?» «Гыйлем өстәү фарыздыр», «Дин гыйле ме — татлы жимеш»).

Бу мисаллар мөнәжәтләрнең югары фәлсәфи-әхлакый сыйфатларны үстерү, саклау бурычын үтиләр.

Фәлсәфи-әхлакый мөнәжәтләрнең зур өлешен сабырлык мәүзугы алып тора. Ул күпчелек мөнәжәтләрнең атамаларына ук чыгарыла. «Ходаем, кыйл сабырлардан», «Кеше хәлен кеше белми», «Сабырлык бир, йә Кәрим», «Сабыр бирсен үзе Аллаһ», «Ходай бирсен әжерләрән». Соңгы мөнәжәт сабырлык тугрында уйланулардан аптырап калган шәхеснең эчке монологы, үз — үзе белән сөйләшүеннән гыйбарәт. Бу мөнәжәтлөрдә еш кулланыла торган әдәби алым. Өвүл мөнәжәтче туганнарына мөрәжәгать итеп, аларны да кисәтә.

Сабыр итик, сабыр итик, сабыр итми ни хәл итик?

Сабыр итмичә туганнар, диваналар булып китмик.

Үзенә халәтен башкалар белән бүлешкәч, аңа жиңеллек килер дип уйлау да ярдәм итми. Үз хәсрәте үзендә кала. Ул бәргәләнә, уйлана һәм Ходайга мөрәжәгатендә беркадәр вакытлыча булса да юаныч таба.

«Ходаем кыйл сабырлардан!» мөнәжәтендә әдәбиятта киң таралган капма-каршы кую, ягъни антитеза алымы кулланыла: «сабырларны Ходай сөйгән, сабырсызны ләгыйнь (шайтанның эпитеты) дигән» һәм Ходай аларны сөргән. Мөнәжәтче кыю, үзенә охшамаганнарга кырыс бәя бирүдән дә тайчынып тормый. «Сабырларның «намнәре» сул як тарафыннан килер,

ди. Үзен ул «ал як» тарафдарларына кертсә дә, Алладан сабырлык сорый.

Күренә ки, мөнәжәтләр үз холкы, фигыле булган шәхесләрне дә тудыра ала икән.

Мөнәжәтләрнең сюжет-фабула канвалары, композицияләре бертөслерәк күренсәләр дә, сурәтләү чаралары шигырь төзелешләре, мәгънәгә ярашлы рәвештә, шактый бай һәм төрле.

Ходаем, кыл сабырлык

*Сабырларны Ходай сөйгән, сабырсызны ләгыйнь дигән,
Ләгыйньнәрне Ходай сөргән, Ходаем, кыйл сабырлардан!
Сабырларның намәләре килер ал як тарафыннан,
Дәки уң як тарафыннан, Ходаем, кыйл сабырлардан!
Сабырсызның намәләре килер сул як тарафыннан,
Дәки арка тарафыннан, Ходаем, кыйл сабырлардан!
Ки тәкдирдә шулай язган, сабырлык сорыйм алладан,
Сабырдарның эше уңган, Ходаем, кыйл сабырлардан!*

21

Ходай бирсен әжерләрен

*Сабыр итик, сабыр итик, сабыр итми нихәл итик?
Сабыр итмичә, туганнар, диваналар булып китмик.
Сабыр итик, сабыр итик, сабыр итми нихәл итик,
Сабырсызның эше мөшкел, сабыр итми кая китик?!
Бер Ходаем үзе бирсен бу хәсрәтнең әжерләрен,
Бу хәсрәткә сабыр итсәң, нурлы булыр каләбләрең.
Алай итеп, болай итеп үтә минем гомерләрем,
Кайгы-хәсрәтләр белән күтәрелми күңелләрем.
Уйлый башым, уйлый башым, уйлама, башым, төрлесен,
Төрле уйлар уйлый-уйлый ялгыз гүрләргә керерсең!*

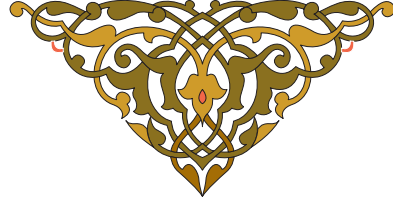
Тормыш — көнкүрөш, яшәеш мөнәжәтләре

Мөнәжәтләрнең өченче төркемгә тәшкыл иткән үр-нәкләрендә сүз яшәү мәгънәсе, инсанның тормыштагы урыны, кыйбласы, милли хисләре, туганнары, балалары белән мөнәсәбәтләре, алдарак карап үткән бүлекләр белән уртак сабырлык, гыйлем, үлем һәм үлемсезлек, мәңгелек белән чагыштырганда бер мизгел гомернең кадере белү хакыйкәтләре турында бара.

22

Бу төркемгә тәкъдим ителгән, дөресрәге, тартылып торган мөнәжәтләр сан берәмлеге ягыннан иң күпләре булса да, аларның беришесе жанрлык сыйфатлары тарафыннан бәетләргә, озын, моңлы җырларга якын торалар. Үзара тематик керешү сурәтләү чаралары уртаклыгында, хәтта бердәмлегендә дә сизелә. «Читкә киткән кеше мөнәжәте», «Кайтыр идем туган илгә», «Ата-ана илә тормак дәүләттер», «Ике былбыл», «Сагынуларга юктыр дәва», «Илне сагынып була дивана», «Ялгыз ана», «Үги бала зары», «Газиз бәбкәм», «Күрәчәгең уйла, мескен», «Куабыз фани дөнъяны», «Әйдә, чыгык изге юлга», «Белмәдем» кебек күп санлы көйле, милли рухлы мөнәжәтләр халкыбызның төп өлешенең дингә, яшәеш кануннарына тугрылыклы булып яшәүләренә мисаллар. Бу бүлеккә кергән мөнәжәтләрнең үзәгендә «гаилә институтын», ягъни ата-ана һәм балалар арасындагы мөнәсәбәтләргә саклый алмаган кешеләрнең сагыш, юксыну, үкенү кичерешләре.

Туганлык хислэрен саклау изге гамэллэрнең үзәгендә торырга тиешлеге искәртелә.

*Берәр кайтып күрерменме печән чапкан тугайларым?
Эчем-бәгъремне шул өзә — еглап калды туганнарым.
(«Читкә киткән кеше мөнәжәте»).*

*И кардәшләр, бән сезләрне күрсәм иде.
Бән дә сезнең белән йөрсәм иде.
(«Кайтыр идем туган илгә»).*

*Кяфер булганнар утта янарлар,
Тәмуг эчендә мәңге калырлар.
Ожмахта булыр мөэмин бәндәләр,
Дөньяда чакта кыйлса гамәлләр.
(«Эчәрбез без әжәл шәрабен»).*

Тәкъдим ителгән яшәеш, тормыш-көнкүреш турындагы мөнәжәтчеләрнең төрле һөнәр, белем дәрәжәләре буенча аерылып торулары да сизелә. Дини, фәлсәфи-әхлакый мөнәжәтләрнең укымышлы диндар кешеләр, шәкертләр, суфый шагыйрьләр ижат итсә, ялгызлык моңын, аерылу сагышын, көн итү авырлыгын, якын кешеңне югалту (бу мәүзугъ бәетләр белән уртак) хәсрәтен сурәтлөгән тезмәләр күбрәк хатын-кыз күңеленән өзәләр төшкәннәр. «Аерылдым балалардан», «Бу сагышның бетәсе юктыр», «Күз өстендә кашым идең», «Сагынуларга юктыр дэва», «Анасыннан аерылган кыз зары», «Илне сагынган булам, дивана», «Кавышырга язсын безгә» һәм биредә аталмаган гажәп күп санлы мөнәжәтләрнең үзәгендә ихласлылык, авыр кайгысы, хәсрәте, жан сыкрануы белән бүләшү һәм һәр низагтан арыну жәһәтеннән Аллаһка, динебезгә сыену. «Синең анаң түгелмени?», «Кылыйк тәүбә», «Әжәлләргә дэвалар юк», «Мәңгелеккә ташлап киттең, ба-

лам», «Китик без шулай» мөнәжәтләрән аналарга илаһи мөнәсәбәт, тормыш авырлыгына бирешмичә, якты гамәлгә чакырулар соңрак чорларда язылган мөнәжәтләрнең рухын билгелиләр. Икешәр юллы мисраглардан торган «Китик без шулай» мөнәжәтендә милли мәсьәләләр дә калкытып куела. Халыкны гафләт йокысыннан уятып, алга барырга, максатка барып житергә өнди мөнәжәтче.

*Алданмыйм бер дә юк бар хыялга
Көндин көн алга китик без шулай.
Милләтне шуңа әйдәп яхшыга,
Чыгып яктыга китик без шулай.*

Мөнәжәтчеләр жәмгыятебездә үсеш авырлыкларын әйтеп, усалланып алудан да, файдасы булсын дип каты-каты чеметеп алудан да тартынып тормыйлар.

Менә шундый заман җитәр

*Ата-анага хөрмәт бетәр, балалардан шәфкать китәр.
Туганнардан рәхим китәр – менә шундый*

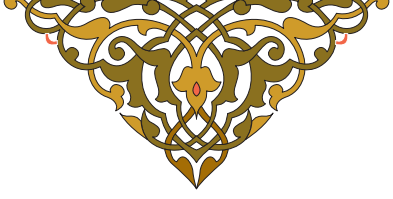
заман җитәр.

*Дин гыйлемен уку бетәр, мәсҗедләргә вәйран итәр,
Галимнәрдән чалма китәр – менә шундый заман җитәр.
Ир балада гайрәт бетәр, хатын-кыздан хәят китәр,
Балалардан өмет бетәр – менә шундый заман җитәр.
Биналары биек булыр, эче тулы җиһаз булыр,
Дин дөнъясы бозык булыр – менә шундый заман килер.
Галимнәре вәгазь сөйләр, кайберләре гайбәт сөйләр,
Адәм хәвәф белән үлер – менә шундый заман җитәр.
Атасыз бала күбәер, фахишәлек, зина күп булыр,
Мәчетләрдә уен булыр – менә шундый заман җитәр.
Гөнаһны һич тә белмәсләр, биш вакыт намаз кылмаслар,
Заман каһәрен белмәсләр – менә шундый заман җитәр.
Фәкыйрь булса бирә алмас, ару булса күрә алмас,
Теле гаеп сөйләп армас – менә шундый заман җитәр.
Шундый дөнъяга алданып, гомерләре үтәп китәр,
Әжәл вакыты килеп җитәр – менә шундый*

заман җитәр.

*Дөнъялыкта ямьнәр бетәр, халык китәр уңга-сулга,
Изге гамәл һич кылмаслар, бихисап мал булыр кулда.
Зур-зур биналар салырлар, ашыгып анда барырлар,
Эчәндә гауга корырлар – менә шундый заман җитәр.
Ир-хатыннар хәмер эчәр, төрле уеннар корырлар,
Ислам динен онытырлар – менә шундый заман җитәр.
Кяфер исеме киярләр, мине күрсеннәр диярләр,
Тәгамнең барын җыярлар – менә шундый заман җитәр.*

*Базарлар да очсызланыр, яңгырлар да сирәк явыр,
Хәрәм ашаулар күп булыр — менә шундый заман җитәр.
Халык әһле көчсез булыр, хәйләкәр адәм күп булыр,
Дин иясе гажиз булыр — менә шундый заман җитәр.
Балалары түрә булыр, хатыннары солтан булыр,
Һәм ирләре коллар булыр — менә шундый заман җитәр.*

Әлбәттә, төрле буын, төбәк галимнәребезнең эзләнүләренә таянып иҗат ителгән әлеге төркемләү дә бәхәс уятырга мөмкин. Уртак байлыгыбызны бәяләүдә фикер төрлелеге булуы табигый хәл — хакыйкать, дөреслек үзара аралашу, фикерләшү барышында гына табыла ала. Шунысы бәхәссез: күңелнең биек һәм бөек киштәсендә урын алып торган мөнәҗәт жанрының үткәне һәм бүгенгесе, милли аңыбызның, телебезнең жан авазы, шигъри юлдашы үткәнебез мирасы гына түгел, ә хәзер дә безнең даими таянычыбыз, килчәк тормышыбызның якты һәм сүнмәс-сүрелмәс маягы.

Бу рухи кыйммәتلәр безнең мәдәниятнең аерылгысыз өлешен тәшкил итәләр һәм халкыбыз аны иң фаҗигале елларда да күңелендә, йөрәгендә саклап яңа буыннарга тапшыра килде. Иншалла!

*Тәлгат Галиуллин,
язучы, филология фәннәре докторы,
Татарстанның, Россиянең атказанган фән эшлеклесе*

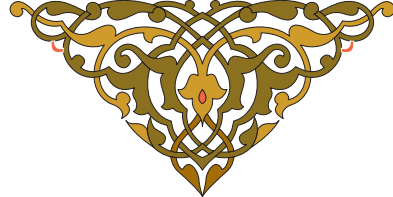
Кулланылган әдәбият

Бакиров М. Х. Татар фольклоры. — Казан: Мәгариф, 2008. — Б. 299-348.

Хан кызы / Төз. Ж. Зәйнуллин. — Казан: Мәгариф, 1994. — 95 б.

Садыкова А. Х. Татарские мунажаты в типологическом освещении. — Казань, Тат. кн. издат., 1999.

Нигъмәтжанов М. Татар халык җырлары. Казан, 1976. — Б. 25.
Сибгатуллина Ә. Татар әдәбиятында суфыйчылык. — Казан, 2000.
— Б. 334.
Хөңсуллин К. М. Мөнәҗәтләр һәм бәетләр. — Казан: Раннур. —
724 б.

*Дини
мөнәжәтләр*

Укы Коръән илә намаз

Газраил катыйлганчы,
Әжәл угын кадаганчы
Билең-телең тотылганчы,
Укы Коръән илә намаз.

Сузып «кабыкка» салганчы
Илтеп гүрләргә куйганчы,
Жавапларыңны биргәнче
Укы Коръән илә намаз.

Укы иртән намазыңны
Кошлар тыңлар авазыңны,
Ышанма углың, кызыңа
Укы Коръән илә намаз.

Булырсың әһлеңнән ерак
Киярсең жиңсез яфрак,
Өсте такта, төбе туфрак
Шул өеңге уйла мескен.

Шайтан сиң (г)а сөялмәсен,
Тезгенеңне бәйләмәсен,
Хакка дошман әйдәмәсен
Укы Коръән илә намаз.
Укы Коръән илә намаз.

Башкара: Ситтигуллин Рафыйль Фәтхрахман улы
(1962 елда туган).

Язып алынды: Этнә районы Иске Өжем авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Аллаһыма шөкер кылам...

Аллаһыга шөкер кылам — исәнлек биргәнәнә
Аякларым йөргәнәнә, күзләрем күргәнәнә;

Аллаһыга шөкер кылам — биргән нигъмәтләренә
Аятьләрне ятлар өчен зиһеннәр биргәнәнә;

Аллаһыга шөкер кылам — якты көн биргәнәнә
Күктән яңгырлар яудырып, иген үстөргәнәнә;

Аллаһыга шөкер кылам — караңгы төннәрәнә
Намазларны укыр өчен ярдәмен биргәнәнә;

Аллаһыга шөкер кылам — ураза биргәнәнә
Бәндәләрнең гөнаһларын ярлыкыйм дигәнәнә;

Аллаһыга шөкер кылам — ак карлы кышларына
Жәйге матур, ал таңнарда сайраган кошларына.

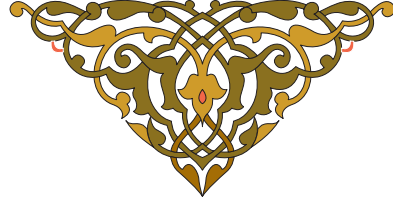
Аллаһыга шөкер кылам — сабырлык биргәнәнә
Сабырлыкның савапларын бирермен дигәнәнә.

Аллаһыга шөкер кылам — иманга кайтканыма
Намаз укып, Коръән укып, тынычлык тапканыма.
Намаз укып, Коръән укып, тынычлык тапканыма.

Башкара: Халикова Фәридә Фәтхрахман кызы
(1958 елда туган).
Язып алынды: Этнә районы Олы Бәрәзә авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Пәйгамбәребез Мөхәммәд

*Раббым Аллаһтыр минем
Динем исламдыр минем
Кыйблам кәгъбәдер минем
Бер-бер Иляһем минем.
Аллаһның сүзе Коръән,
Пәйгамбәренә килгән.
Безгә ул китап булган
Бер-бер Иляһем минем.
Адәмдер минем атам
Хавадыр минем анам,
Милләтемдер Ибраһим
Бер-бер Иляһем минем.
Сорау сөальләрне дә
Жиңел кичер Иляһем.
Янә болардан башка
Пәйгамбәрем ни әйтсә.
Аллаһтан ни китерсә,
Инандым мин Иляһем.
И Мостафа Мөхәммәд
Иляһемнең дуствы син.
Безгә шәфәгатьче син
И Мөхәммәд Мостафа,
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Жиде кат күк кичтең син
Гарыштан да аштың син
Иляһ белән сөйләштең
И Мостафа Мөхәммәд.
СәлАллаһугаләйкә*

Йә Мостафа Мөхәммәд.
Шәригатьне сөйләдең,
Тарыйкатьне эзләдең,
Хакыйкатьне күзләдең
Син Мостафа Мөхәммәд.
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд
Бу дөнъяны сөймәдең,
Туйганчы аш имәдең,
Хак коллыгың куймадың,
Ул Мостафа Мөхәммәд.
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Тәкъдир булган әжәлдән
Ятим калган атадан
Һәм шәфкатьле анадан
Син Мостафа Мөхәммәд,
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Теләмәде атасын
Һәм шәфкатьле анасын
кылды өммәт догасын,
Ул Мостафа Мөхәммәд
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Өммәте өчен көйгән
Күп хәсрәтләр дә күргән
Күп михнәтләрдә житкән,
Ул Мостафа Мөхәммәд
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.

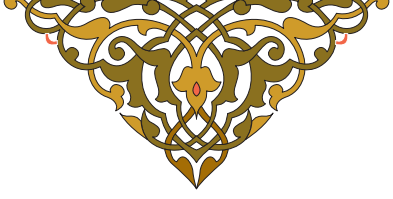

Ачлыкта сабыр иткән
Нәфестә жәбер иткән
Өммәт өчен җәһат иткән
Ул Мостафа Мөхәммәд
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд
Көннәрдә руза булган
Төһнәрдә уяу булган
Өммәт өчен кайгырган,
Ул Мостафа Мөхәммәд
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Атасыннан да кичкән
Анасыннан да кичкән
Өммәт өчен ах иткән,
Ул Мостафа Мөхәммәд
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.
Күп рәхмәт булсын сиңа
Чук сәлам булсын сиңа
Шәфәгать әйлә син безгә,
Әй Мостафа Мөхәммәд
Шәфәгать әйлә син безгә
Әй Мостафа Мөхәммәд,
СәлАллаһугаләйкә
Йә Мостафа Мөхәммәд.

Башкара: Жиганишина Фәрхинур Барый кызы
(1957 елда туган).
Язып алынды: Этнә районы Югары Көөк авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

И Аллаһым, диде Муса

*И Аллаһым, диде Муса
Жәннәт булыр микән миңа?
Сиңа жәннәт булыр Муса-
Ата-анаң разый булса.*

*И Аллаһым, диде Муса
Жәннәт булыр микән миңа?
Сиңа жәннәт булыр Муса-
Кыз туганың разый булса.*

*И Аллаһым, диде Муса
Жәннәт булыр микән миңа?
Сиңа жәннәт булыр Муса-
Күршеләрең разый булса.*

*И Аллаһым, диде Муса
Жәннәт булыр микән миңа?
Сиңа жәннәт булыр Муса-
Гарипләрең хәлен белсәң.*

*И Аллаһым, диде Муса
Жәннәт булыр микән миңа?
Сиңа жәннәт булыр Муса-
Аллаһның барлыгын белсәң.*

*Авыр булса дөнъялары,
Урап алса сагышлары,
Бирешмә бу сынавына
Аллаһ сөя сабырларны.*

*Гомерләр ул бик тиз үтә
Һәммәбездән төрле китә.
Күңел булсын изгелектә
Аллаһка шөкер дип яшә.*

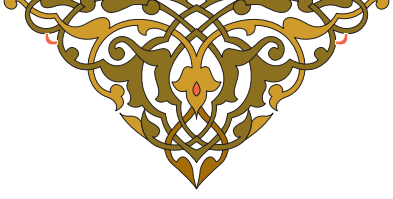
*Ярдәмеңнән аермасын
Рәхмәтеннән калдырмасын,
Кайгы җилләре какмасын,
Бары тик Аллаһ сакласын.*

*Бер Ходаем гафу әйлә,
Теләгебезне кабул әйлә,
Фирдәүс җәннәтләреңне
Барчабызга насыйп әйлә.
Фирдәүс җәннәтләреңне
Барчабызга насыйп әйлә.*

*Башкара: Җиһанишина Фәрхинур Барый кызы
(1957 елда туган)
Язып алынды: Этнә районы Югары Көек авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Ля иляһе илляллаһ

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп,
Авыр мәхшәр көннәрендә азан әйлик бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп,
Караңгы сират күпереннән үтик әле бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп,
Сигез оҗмах ишегеннән керик әле бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп,
Кәүсәр елга буйларында йөрүк әле бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп,
Кәүсәр шәраб суларын да эчик әле бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһ»ны әйттик әле бергәләп
Бер Аллаһның дидарын да күрсәк иде бергәләп.

«Ля иляһе илляллаһы» сираттан аман кичерер
«Ля иляһе илляллаһы» тәмүг утын очырыр.

«Ля иляһе илляллаһы» гайбтин ризык таптырыр,
«Ля иляһе илляллаһы» ризыгыңны арттырыр.

«Ля иляһе илляллаһы» тәмүг утын уздырыр
«Ля иляһе илляллаһы» мәртәбәгә менгерер.

«Ля иляһе илляллаһы» мизаннарға салыныр
«Ля иляһе илляллаһы» дин кальбәнә нур булыр.

«Ля иляһе илһаллаһы» мөэминнәргә юлдаш ул
«Ля иляһе илһаллаһ» Мөхәммәд рәсүлүллаһ.

Башкара: Зарипова Рәйхана Галимулла кызы
(1953 елда туган)
Язып алынды: Өтнә районы Олы Бәрәзә авылы.
Язып алу ваҡыты: ноябрь, 2022 ел.

«Ля иляһ(а) илляллаһу» — изге сүзләр изгесе...

«Ля иляһ(а) илляллаһу» — изге сүзләр изгесе,
«Ля иляһ(а) илляллаһу» — ике җиһан көзгесе.
«Ля иляһ(а) илляллаһу» иман нурын арттырыр,
«Ля иляһ(а) илляллаһу» сираттан тиз кичерер,
«Ля иляһ(а) илляллаһу» кәүсәр-шәраб эчерер.
«Ля иляһ(а) илляллаһу» хәләл ризык таптырыр.
«Ля иляһ(а) илляллаһ»ны әйтми торма берзаман,
«Ля иляһ(а) илляллаһ» ны әйтмәгәннәр бик яман.
«Ля иляһ(а) илляллаһ» ның карамагыз әзенә,
«Ля иляһ(а) илляллаһу» — мәңге бетмәс хәзинә.

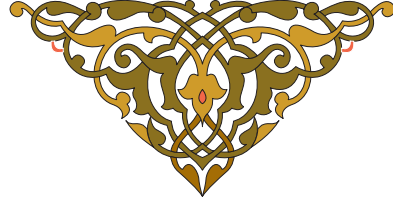
38

Башкара: Нигъмәтҗанова Мәрвәр Мөбәрәкша кызы
(1954 елда туган)

Язып алынды: Әтнә районы Күлле-Киме авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Бердер Иляһым бәнем

Инандым бер Аллага, Алланың барлығына,
Алланың берлегенә, бердер Иляһым бәнем.
Бер Иляһым, үзең Сән һәр нәрсәне бар иткән,
Һәркемгә ризык биргән, бердер Иляһым бәнем.
Һәр нәрсәне белерсең, бар нәрсәне күрерсең,
Тавышын ишетерсең, бердер Иляһым бәнем.
Иляһым сүзе – Коръән, пәйгамбәрәмә иңгән,
Безгә ул китап килгән, бердер Иляһым бәнем.
Адәмдер – бәнем Атам, Хавадыр – бәнем анам,
Үземдер бән – мөселман, бердер Иляһым бәнем.
Ул Мөхәммәд Мостафа – пәйгамбәрәмдер бәнем,
Шәфәгатъчәмдер бәнем, бердер Иляһым бәнем.
Раббым – Аллаһдыр бәнем, динем – Исламдыр бәнем,
Шәфәгатъчәмдер бәнем, бердер Иляһым бәнем.
Икътикадта мәһәбем – әһле сөннәттәр бәнем,
Гәмәлдә имам Хәнәфи мәһәбедер мәһәбем.

Башкара: Әхмәтвәлиева Сәрмәдия Хәбибулла кызы
(1949 елда туган).

Язып алынды: Аксубай районы, Яңа Үзи авылы.

Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.

Инандым бер Аллага

*Инандым бер Аллаһка
Аллаһның барлығына
Аллаһның берлегенә,
Бердер Иляһем бәнем
Аллаһның берлегенә.
Бердер Иляһем бәнем.*

*Бер Аллаһым үзеннән
Һәр нәрсәне бар иткән
Һәркемгә ризык биргән.
Бердер Иляһем бәнем
Һәркемгә ризык биргән
Бердер Иляһем бәнем.*

*Аллаһым сүзе — Коръән
Пәйгамбәрләрдән килгән
Безгә ул китап булган.
Бердер Иляһем бәнем
Безгә ул китап булган
Бердер Иляһем бәнем.*

*Ул Мөхәммәд Мостафа
Пәйгамбәрәмдер бәнем
Шәфәгатьчәмдер бәнем.
Бердер Иляһем бәнем
Шәфәгатьчәмдер бәнем
Бердер Иляһем бәнем.*

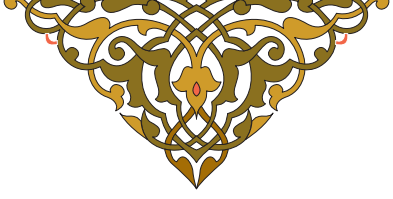

*Адәмдер бәнем атам,
Хавадыр бәнем анам
Милләтемдер Ибраһим.
Бердер Иляһем бәнем
Милләтемдер Ибраһим
Бердер Иляһем бәнем.*

*Башкара: Жүһанишина Хөрия Сәфәргали кызы
(1965 елда туган)
Язып алынды: Буа районы, Яңа Чәчкәп авылы.
Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.*

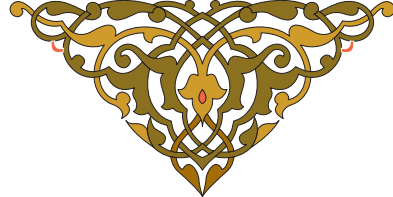

И дусларым, гамәл кылыйк

*И дусларым, гамәл кылыйк
Гамәлдән соң дога кылыйк.
Бер Ходайның үзеннән без,
Фирдәүс жәннәтен сорыйк.
Салаватларны күп әйттик,
Кылыйк гамәл таң атканчы,
Укыйк Коръән, укыйк тәһлил,
Кара туфрактар басканчы.
Бу дөньялар безгә фани
Ахирәт юллары бакый.
Кыямәт көннәре булганда,
Барча тәнәм тетрәп торыр.
Шул вакытта Рәсүлебез,
Өммәтем дип, безне сорар.
Рәсүлулла сорар безне,
Өммәтемне ярлыка дип,
Шушы булган өммәтемне,
Тәмуғларда калдырма, дип.
Хода бәндәм, дияр Аллаһ,
Ярлыкадым, өммәтеңне,
И, Хәбибем, синең хакка,
Багышладым, жәннәтемне.
Иманлы булган бәндәне
Фәрештәләр каршы алып,
Ходайның рәхмәте белән
Жәннәтләргә алып барыр.
Гөнаһларны гафу әйлә,
Күндәрсәнә изге юлга,
Ходайның рәхмәте белән*

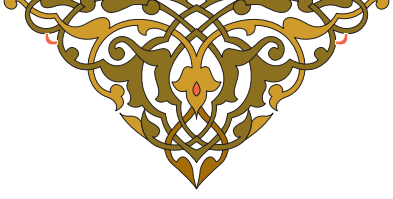

Намазларны бир син миңа.
Сабыр итик, сабыр итик,
Сабыр итүләр хуш булыр,
Сабыр итмәгән бәндәнең
Гамәл дәфтәре буш булыр.
Ахирәт хәлләрен яздым,
Дәфтәр алып юллар буйлап,
Күңлем таш булса да эрер,
Кыямәт хәлләрен уйлап.
Карап йорим кара жүргә,
Керермен дип кара гүргә,
Атам-анам белән бергә
Булуларны насыйп әйлә.
Их, дусларым, сезгә әйтәм,
Күктә дә бит пәйгамбәр бар.
Үзебез мөәмин, динебез ислам,
Шөкерана кылырлык бар.
Үзебез мөәмин, динебез ислам,
Шөкер Ана кылырлык бар.

Башкара: Фатыйхова Гөлнур Хафиз кызы
(1967 елда туган).
Язып алынды: Аксубай районы, Яңа Үзи авылы.
Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.

Дин гыйлеме, татлы жимеш

Калды безгә бик зур нигъмәт
Дин гыйлеме – бик зур хикмәт,
Уйласак, безгә зур хөрмәт
Без – Мөхәммәд өммәтебез.
Калмады алтын вә көмеш,
Калды безгә бик зур өлеш.
Дин гыйлеме – татлы жимеш,
Без – Мөхәммәд өммәтебез.
Җиһ тә сүзем түгел ялган,
Мирас булып гыйлем калган.
Шул гыйлемнән өлеш алган,
Без – Мөхәммәт өммәтебез.
Дин-исламга сабит булыйк,
Гыйбадәтләрне төз кылыйк.
Рәсүлдән өлеш алыыйк,
Без – Мөхәммәд өммәтебез.
Дин-исламга жан багышлыйк,
Бозык гамәлләрне ташлыйк.
Изге гамәлләрне башлыйк,
Без – Мөхәммәд өммәтебез.
Буш үткәрмик гөмерләрне,
Сафландырыйк күңелләрне,
Кылыйк изге гамәлләрне,
Без – Мөхәммәд өммәтебез.

Башкара: Хасанова Рәзинә Гәрәй кызы
(1959 елда туган)

Язып алынды: Буа районы, Түбән Наратбаш авылы

Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Әлвадагъ

(Рамазан аеның соңғы ункөнлегендә укыла)

Әлвадагъ, Әлвадагъ³
Әл Фирак, Әл-Фирак⁴
Йә Шәһре Рамадән⁵
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда.
Кичер безне, йә Аллах,
Ля Иляһе илляллаһ, ля Иляһе илляллаһ,
ля Иляһе илляллаһ.

Коръән иңде бу айда
Нурлар иңде бу төндә
Ашкын-ашкын, әй бәндә
Изгелекләр эшләргә.
Әлвадагъ, Әлвадагъ
Әл-Фирак, Әл-Фирак
Йә Шәһре Рамадән!
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, йә Аллах,
Ля Иляһе илляллаһ, ля Иляһе илляллаһ,
ля Иляһе илляллаһ.

Рамазанның башында
Һәрбер бәндә каршына,
Фәрештәләр иңәрләр

³ Әлвадагъ сүзен респондент сөйләмендә калдырдык.

⁴ Әл-Фирак — аерылу.

⁵ Шәһре Рамадән, Рамазан сүзтезмәләре халык арасында киң таралган.

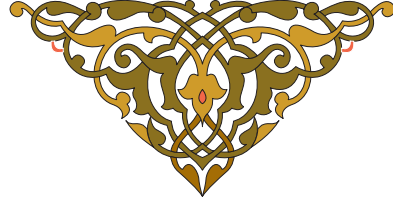
Гөнаһтан котыл, әй бәндә диярләр.
Әлвадагъ, Әлвадагъ,
Әл-Фирак, Әл-Фирак,
Йә Шәһре Рамадән!
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, йә Аллах,
Ля Иляһе илһаллаһ, ля Иляһе илһаллаһ,
ля Иляһе илһаллаһ.

Рамазан айларында
Шайтаннар богауланыр.
Һәрбер бәндә каршында
«Раян» ишеге ачылыр.
Әлвадагъ, Әлвадагъ.
Әл-Фирак, Әл-Фирак,
Йә Шәһре Рамадән!
Көндезләрен ураза
Кичләрен без намазда
Кичер безне, йә Аллах,
Ля Иляһе илһаллаһ, ля Иляһе илһаллаһ,
ля Иляһе илһаллаһ,
Ля Иляһе илһаллаһ, Мөхәммәд рәсүлуллаһ!

Башкара: Сафина Фәимә Корбангали кызы
(1960 елда туган)
Язып алынды: Саба районы Тимершык авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Мәүлид мөнәжәтләре

Әүвәл Аллаһ исемен зикер итәем
Соңра башлап һәр эшкә керешәем!
Эш башында кем аны зикер итәр
Ул эшен Аллаһ аңа ансат итәр
Аллаһ исемен зикер итеп эш башламак
Һәркемгә ваҗип тиештер аңламак
Булса Аллаһ исеме белән һәр эшен
Бушка китмәс эшләгән һәрбер эшен!
Шул илә Аллаһ дисә кемнең теле
Барча гәнаһы түгелер яфрак кебек.
Пакъ булыр Аллаһ исемен зикер иткән
Ирешер максатына Аллаһ дигән.
Килегез чын күңелдән Аллаһ диш
Күзләрдән яшьләр түгеп без аһ итик.
Шулай итсәк буш куймас Аллаһ безне
Рәхмәте киң, ярлыкар һәммәбезне.
Бердер Аллаһ, берлегенә шөһбә юк
Сөйләгәннәр ялгышып дөнья тулы (ук)
Барча галәм юк икән ул бар иде
Һәм әзәлдән бай иде, Жаббар иде.
Жен-фәрештә һәм адәм берсе дә юк
Һәм янә тугыз фәләк һичберсе юк.
Гарши-кәрсси, ай-кояш — берсе юк.
Барча җаннан әүвәл үк ул бар иде.
Кодрәт белән боларны бар әйләде
Берлегенә барча икрен әйләде.
Бу хосуста күп сүзгә хажәт тә юк
Аллаһ бердер, бардыр ул, башкасы юк.

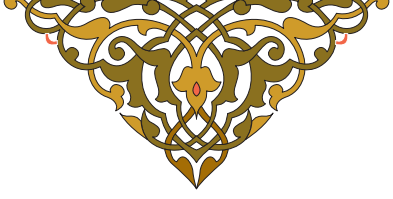
И, газизләр инде килде сүз башы
Тыңлагыз сез агызып күз яшен.
Бер васыять сөйләмәкче буламын
Ул васыять ошбудыр, тот колагын.
Һәркем аны тыңдаса, тотар исә
Ул кешедән һәр заман хушбуй исә.
Кылыр Аллаһ шул кешегә рәхмәтен
Мәүлид – Нәбинең кылса хөрмәтен.
Тыңдаганар һәм табар фазиләтен
Укыса нәсеп-нисап шамаилен!
Рухыны шат итәек сәләт илә
Әһле Бәкер, әсхәбләр белән бергә.
Ул туган көннәрне хөрмәт иткән
Тыңда шул кыйссасыны ихлас белән.
Бер Ходай юктан итте дөнъяны
Мостафаның нуры белән нурлады.
Һәм бар итте элек шул нуры ни ул
Һәм барлыкның зурысы булды ул.
Ошбу нурдан күк йөзенең сафлыгы
Ошбу нурдан җир йөзенең барлыгы.
Гарши-көрсү ошбу нурдан бар була
Дөнъяның күрке шушы нурдан гына.
Булмаса ул, булмас иде берни дә
Һәм яратмас иде җирне күкне.
Булмаса да булмас иде бер адәм
Һәм яратмас иде дөнъяны тәмам.
Яратылды аның өчен һәммәсе
Аның өчен бар итте бәндәсе ни
Хак яратты хәзрәти Адәмне ул
Һәм балкыды маңгаенда ошбу нур

Шул сәбәпле мәртәбәле булды ул
Ошбу нур хәлифә итте һәм аны.
Һәм фәрештәләргә юлдаш итте аны.
Сәждә кылды һәр фәрештә шул сәбәп.
Күккә ашты хөрмәти һәм шул сәгатъ
Соңрак бу хәл бар баласын күчеп
Килде Габдуллага хәтле ул үсеп.
Һәм аның да маңгаеннан чыкты нур
Нәкъ кояш кебек күк ялтырады бу нур.
Вакыты җиткәч күчте нур Габдулладан
Балкыды ул хәзрәти Әминәдән
Йөкле булды ул Хәбибнең анасы
Җитте туар вакты жуоу данәсе
Әминә хатын Мөхәммәд анасы
Ул сәдәфтән туды энҗе данәсе.
Ул Мөхәммәд дөнъяга хөрмәт итәр
Вакыты җитте килмәккә хәерел Бәшәр.
Инде аның килүе булды анык
Күп сәламәт пәйда булды алдан ук.
Ул рабигыль — әүвәл аенда иде
Уникенче кичәсе дүшәмбе иде.
Күрдем, диде ул Мөхәммәд анасы,
Бер гажәеп нур, нәкъ кояшының яктысы!
Ялт итеп чыкты өемнән шул заман
Күкләргә тик нур белән тулды җиһан.
Һәм дә һавада түшәлдә бер түшәк
Аты сөндүс, түшәгән аның мәләк.
Өч әләм тагы куйдылар өч җиргә
Аралары бик ерак бер-беренә.
Бере Мәширикъ, бере Мәгърибтә аның

Берсе нәкъ уртасында Кәгъбәнең,
Белдем аннан ул мөбәрәкнең нурын.
Заһир булды килмәсеннән әүвәллин.
Инде күптән күп фәрештә сафи саф
Кәгъбә кебек кылдылар өем таваф.
Кинәттән өч хур кызы пәйда булды
Кайдан килгәннәрен аңлап булмады.
Өчесе дә яныма утырдылар,
«Мостафа килә!» диеп гәп кордылар.
Диделәр: «Улың кебек хөрмәтлене,
Ул Аллаһ һичбер анага бирмәде!
Бик олуг дәүләт иясе буласың
Холкы күркәм бер угыл тудырасың!
Бу угыл гыйлми дәүләтенең солтаныдыр.
Бу угыл тәүхиде гыйрфан канидер!”
Сыйфатын шул рәвешчә аңлаттылар
Ул мөбәрәк нур белән шатландылар!
Диде Әминә вакыт җитте тәмам,
Килә инде дөнъяга хәйрел — әнәм.
Әсселектән сусадым гаять каты
Шул вакыт эчерделәр бер ширбәтин.
Ап-ак иде кардан да салкын иде
Бу кеби дөнъяда һич юк иде.
Эчтем аны барлык әгъзәм булды нур
Эчмәгән тышым атылды нур
Килде бер аккош канат илә очып
Аркамнан ул сыйпады монда төшеп.
Туды шул сәгатәтә ул солтан идең
Нурга тулды барлык сәмәват — зәмин.
Гәрчә шәфәгать кирәк исә эзләгез,

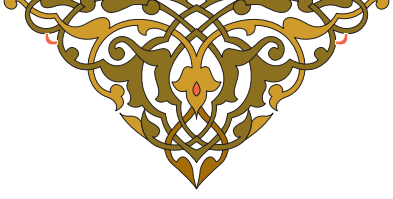

*Ул Рәсүлнең сөннәтеннән бизмәгез.
И Мөхәммәд Мостафа син, и Рәсүл,
Кыл шәфәгать безләргә яумин-нәүзүн.
Гәрдәләр сез буласыз уттан нәжәт
Гыйшык илә, дәрт илә әйттик «Салават»...*

*Башкара: Курмакаева Сания Якуб кызы
(1967 елда туган).
Язып алынды: Казан шәһәре.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Мәүлид мөнәжәтләре

Рәсүлүллаһ бораклары
Көмештәндер тояклары
Ихлас белән гамәл кылыйк
Без бу дөнья кунаклары.

Аллага гашыйк булганнар
Зикердә булганнар алар.
Шулар белән булыр өчен
Зикер әйтик мөселманнар.

Шәфәгатен өмет итеп
«Салават»лар әйтсәк иде.
Бер Аллаһым кабул итеп
Морадларга житсәк иде.

Алланың дустаны пәйгамбәр
Туган ай бу мөселманнар.
Бу ай бәйрәм һәркөн шатлык
Мөкатдәс бик шәриф ай бу.

Туды Мәккә шәһәрәндә
Рабигүль әүвәл аенда.
Дүшәмбе көн уникаенче сәхәр
Вакыт иде таң алдында.

Рәсүлүллаһ туган чакта
Сөннәтле күзе сөрмәле
Туу белән сәждә кылды
Яуды Аллага рәхмәте.

*Аңар өмет булу белән
Безне хөрмәтләде ул.
Вә көне-төне хәйри өммәте дин
Хәбәр бирде үзе ул.*

*Рәсүлүлла намазда ул
Башындадыр аның тажы.
Өммәтем, өммәтем, диен
Агадыр күзендин яше.
Агадыр күзендин яше.*

*Рәсүлүлла Раузасында
Зикер әйтеп сайрый кошлар.
Шул кошлардан гыйбрәт алып
«Салават»лар әйттик дуслар.*

*«Салават»ка кушылыгыз
«Салават»ларын белгәннәр.
Жәннәт ишеген ача алмаслар.
«Салават»лар әйтмәгәннәр
«Салават»лар әйтмәгәннәр.*

*Башкара: Курмакаева Саня Якуб кызы
(1967 елда туган).*

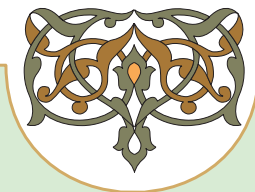
Язып алынды: Казан шәһәре.

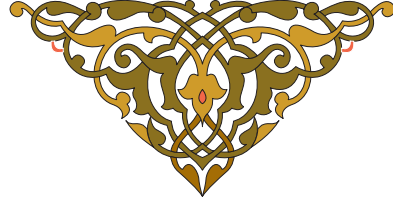
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

*Фалсәфи-әхлакый
эчтәлекле
мөнәжәтләр*

Әрвахларыбыз шат булсын

Килеп кердем өегезгә
Дога бирдем түрегездә,
Иман нуры йөзегездә
Нурлар булсын йортыгызда.

Килеп кердем өегезгә
Тәсбих нуры йөзегездә.
Тәсбих әжерләрен бирсен
Бер Ходаем үзегезгә.

Мәжлесегез күркәм булсын
Өегезгә фәрештә тулсын,
Догаларыбыз кабул булсын.
Әрвахларыбыз шат булсын.

Ошбу өйнең хужасына
Дәхли балаларына,
Дәхи ата-анасына
Шәфкать бирсен рәсүлүллаһ.

Сагынып килдем үзегезне
Дәхи күрдем йөзегезне
Безне каршы алган кебек
Бәхет каршыласын сезне.

Әй, туганнар, сыйладыгыз
Тәмле нигъмәтләр белән.
Ходаем сыйласын сезне
Жәннәт нигъмәтләре белән.

Минем бүләгем юк сезгә
Тел бүләккәйләрәм сезгә.
Ходай биргән бүләгем бар
Хәер дога кылам Сезгә.

Ходай гомерләрне бирсә

Тагы да бер күрешербез,
Иманыбыз камил булса
Жәннәтләрдә очрашырбыз.

Әй туганнар беләсезме,
Гомер үтә сизәсезме?
Бу гомерләр үткәннән соң
Ни булырын беләсезме?
Бу дөнъядан китәрбез лә
Әжәл суын эчәрбез лә.
Бу гомерләр үләр булсак
Кыямәттә нишләрбез лә?

Укы дидегез, укыдым
Күңелләрегез ачылсын.
Сигез жәннәт эчләренә
Ризыкларыбыз чәчелсен (Амин).

Яшьли вафат булганнар күп
Әрни йөрәк ярасы,
Мәетләргә дога кылыйк
Без дә бит шунда барасы.

И кардәшләр, башыбызга
Авыр хәлләр киләсе бар,
Кабер дигән тар ләхеткә
Һәммәбезнең керәсе бар.

Багышларбыз, искә алырбыз
Онытмабыз аларны да,
Ходай кабул итсә иде
Укыган догаларны.

Башкара: Гимадиева Гатифә Котдус кызы
(1957 елда туган).

Язып алынды: Саба районы, Туктар авылы.

Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.

**Раббым Аллам Кадыйр мәүләм,
бәни салдың бу зинданга**

*Раббым Алла Кадыйр мәүләм,
Бәни салдың бу зинданга.
Кыямәт көне булганда
Гафу кыл гөнаһларны.*

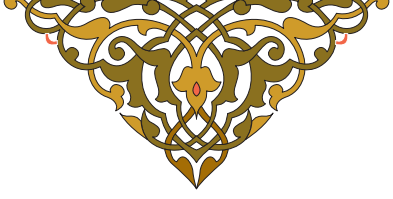
*Тәмугның төтенә кара
Карасаң күзләрең тала.
Әй, гомерләр үтеп бара
Биш вакыт намазлар кала.*

*Газраил килде кунак
Чаршавымны корыгыз.
Жан бирүләр бик авыр
Алла әйтеп торыгыз.*

*Жан ачыс(г)ын мин беләмен
Газраил жан алганда.
Тагын шундый хәлләрем бар
Гүрдә ялгыз калганда
Гүрдә ялгыз калганда.*

*Намаз фарыз һәрбер колга
Фәкыйрьгә һәм байга, толга.
Кыямәт көне авыр булып
Намаз укымаган колга.
Намаз укымаган колга.*

*Иртән торып, «Бисмиллә» әйтеп
Зикер әйттик бер Аллага.
Мәңгелек суын эчмәдек
Алданмыйк бу дөньяга,
Алданмыйк бу дөньяга.*

*Башкара: Курмакаева Сания Якуб кызы
(1967 елда туган).
Язып алынды: Казан шәһәре.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Иманга килү — сабырлык

*Иң әүвәл кирәк нәрсә иман дигән,
Ахирәт эшләренә инан дигән.
Ходай кичер, дигән белән эш бетмәйдер,
Сәбәп эзләп иман шартын өйрән дигән.
Ходай кичер, дигән белән эш бетмәйдер,
Сәбәп эзләп иман шартын өйрән дигән.*

*Иң әүвәл кирәк нәрсә күңел дигән,
Күңеле бозык адәмнән дүңел дигән,
Бозыкка жүр өстеннән асты артык
Булмаса күңел таза күмел, дигән.
Бозыкка жүр өстеннән асты артык
Булмаса күңел таза күмел, дигән.*

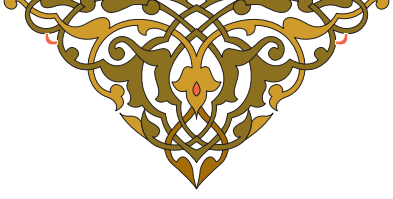
*Иң әүвәл кирәк нәрсә акыл дигән,
Акылсызда тәүфыйк ягы такыр дигән,
Әз эшкә ачуланып динен бозар,
Иманын көферлеккә сатыр дигән.
Әз эшкә ачуланып динен бозар,
Иманын көферлеккә сатыр дигән.*

*Иң әүвәл кирәк нәрсә сабыр дигән,
Сабыр кеше морадын табыр дигән,
Һәр эштә сабырсызның төбе бурлык,
Сабырсызлык башка бәла салыр дигән.
Һәр эштә сабырсызның төбе бурлык,
Сабырсызлык башка бәла салыр дигән.
Сабырсызлык башка бәла салыр дигән.*

*Башкара: Нәзирова Фирдәүсә Кәбир кызы
(1950 елда туган).
Язып алынды: Саба районы, Алан-Елга авылы.
Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.*

Сыңар канат — иман нуры

*Ошбу айларда Рәсүл кыйммәте-
Булсакчы безләр аның өммәте.
Иман нурлары булсын безләрдә
Рәсүл шәфәгать күрсен безләргә.*

*Ожмахны бизәр, кулларны тезәр
Өммәтләр килә дип Рәсүл көтәр.
Тар каберләргә керер ятырбыз
Аллаһ каршына ничек барырбыз?*

*Кыямәт көне нинди авыр көй
Безләргә шәфкать Раббым үзең кыйл.
Ярлыкыйм дигән вәгъдәң бар синең,
Рәхмәтең салып Хәбибең диген.*

*Гөнаһы кыйлсак, гайбәт сөйләсәк-
Бер Ходай бездән тәмам бизәчәк
И кардәшләрем моны, аңлыйк без,
Дөньяда чакта белеп калыйк без.*

*Газраил килер, жаннарны алыр
Иманлы булсак рәхимен салыр.
Рәхимсез кылма иблис мәлгуньне
Игелекле кыл, син Мөнкир-Нәкирне².*

*И Раббым, Аллам, рәхмәтең чиксез -
Синең рәхмәтең һич тә кимеми*

² Мөнкир-Нәкир — бу фәрештәләр мәет күмелү алдыннан сорау алалар.

*Ярлыкыйм дигән вәгъдәң бар сиңең
Рәхмәтең салып Хәбибең диген.
Ярлыкыйм дигән вәгъдәң бар сиңең
Рәхмәтең салып Хәбибең диген.*

*Башкара: Шәмсетдинова Вәсилә Гариповна
(1956 елда туган).
Язып алынды: Саба районы, Тенеки авылы.
Язып алу вакыты: декабрь, 2022 ел.*

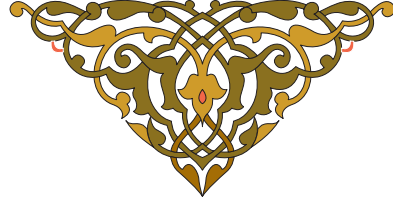

Сабырлык

Атамның бер гөле идем
Анамның былбылы идем,
Бу хәсрәткә гәҗиз булдым
Сабырлык бир үзем Аллах.
И, туганнар, беләсезме?
Минем хәлнең авырлыгын,
Пәйгамбәрләр сабыр иткән
Сабыр итеп әҗер алган.
Сабырлыкның сынакларын,
Китаплардан караганнар
Сабыр иткән кешеләрне
Шаһитлар дип санаганнар.
Сабыр итик, сабыр итик,
Сабыр колдан шайтан качар.
Сабыр коллар җәннәт ишеген
Үз куллары белән ачар.
Сабыр итик, сабыр итик,
Сабыр коллар сабыр итә.
Сабыр коллар сират күперен
Искән җилләр кебек үтә.
Сабырлыкны кайдан алыым,
Сабыр итми кая барыйм,
Китап Коръәннәргә карыйм,
Сабырлык бир үзең Аллам.
Мөнәҗәтләр яза-яза
Каләм тоткан кулым тала
Мөнәҗәтем һич тә бетмәс
Кәгазь белән кара җитмәс
Йөрөгем дин-кайгы белмәс

*Сабырлык бир, Раббым Аллах.
Мөнәжәтем сезгә булсын
Дус-ишләрем дога кылсын,
Догаларыбыз кабул булсын
Рәхимең кыл, Раббым Аллах.*

*Башкара: Курмакаева Сания Якуб кызы
(1967 елда туган).
Язып алынды: Казан шәһәре.
Язып алу вақыты: ноябрь, 2022 ел.*

Сабырлык

Сынар канат, сынар канат
Каерылса чыкмый кабат,
Ташлап китте бер канатым
Сабырлыклар бирсен бер Хак.
Кыр казлары булды (м)инде
Серләшергә юк сердәшем,
Нишлим инде ялгыз башым
Сабырлык булсын юлдашым.
Сабыр коллар сабыр итә
Сабырның әжәрен белеп,
Дәрәжәләргә ирешә
Жәннәт әһелләре булып.
Сабыр итүнең савабын
Китаплардан караганнар,
Сабыр иткән бәндәләрне
Шаһитлар дип атаганнар.
Сабыр итик туганнарым
Сабыр колдан шайтан качар,
Сабыр коллар жәннәт ишеген
Үз куллары белән ачар.
Сабырлар жәннәткә керер
Аллаһның рәхмәтен күрер,
Сабырсызлар жәһәннәмгә
Сабыр бирсен Тәгал(ъ) Алла.
Сабыр итмәгән бәндәнең
Гамәл дәфтәре буш булып.
Бер Ходаем, сабыр әйлә
Сораганын кабул әйлә.

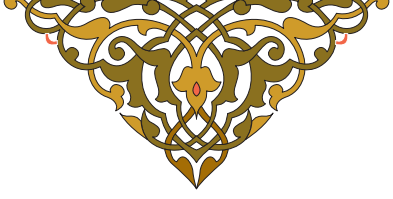

*Фирдәүс җәннәтеңне
Барчабызга насыйт әйлә.
Фирдәүс җәннәтеңне
Барчабызга насыйт әйлә.*

*Башкара: Сираҗиева Гөлүзә Абрар кызы
(1967 елда туган)
Язып алынды: Әтнә районы Олы Мәңгәр авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Сабырлык

Үлем хәле ачы икән
Йөрәк маен ашый икән,
Бу хәсрәткә сабыр итсәң
Ахирәттә яхшы икән.
Хәлем авыр кемгә сөйлим
Хәлләремнең авырлыгын,
И Ходаем, сабырлык бир
Пәйгамбәрләр сабырлыгын.
Эчем яна кеше күрми
Кеше хәлен кеше белми.
Кайгылардан кеше үлми
Сабырлык бир Тәгаләлла.
Укыйк «Әлхәм», әйттик «Салават»
Рәсүлүлланың үзенә.
Кыямәт көне булганда
Карарбыз аның күзенә.
Рәсүлалла намаз укый
Яшел чапаннарын киеп,
Кыямәт көне булганда
Эзләрбез аны сөенеп.
Мөнәжәтем бетәр микән
Язсам карам җитәр микән?
Жылап-жылап дога кылсам
Аллам кабул итәр микән?
И Ходаем, үзең сакла
Дошманнарың күзен капла,
Дошман артыннан җитмәсен
Аягыңны тизрәк атла.

66

Башкара: Нигъмәтжанова Мәрвәр Мөбәрәкша кызы
(1954 елда туган)

Язып алынды: Әтнә районы Күлле-Киме авылы.

Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Ана һәм бала

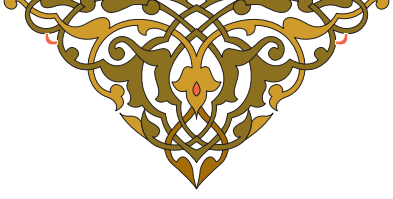
Утырдым күлнең читенә,
Карадым суның төбенә.
Су төпләрендә кара юл,
Язмышларны күрми чара юк.
Балаларым, бәгырьләрем,
Сезнең хакта гел уйланам
Йокы араларында төшемдә күреп уянам.
Су сип, балам, гөлләреңә,
Гөлләреңне корытма.
Туган илкәеңдә калган,
Әнкәеңне онытма.
Авыр булса дөньялары,
Урап алса сагышлары,
Бирешмә бу сынау ғына
Аллаһ сөя сабырларны.
Рәхмәтеннән ташламасын,
Ярдәменнән калдырмасын,
Кайгы жылләрә какмасын,
Бары тик Алла сакласын.

Башкара: Нигъмәтжанова Мәрвәр Мөбәрәкша кызы
(1954 елда туган)

Язып алынды: Әтнә районы Күлле-Киме авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Әнием бәгърем

Әнием минем бәгыркәем,
Тар түгелме каберең,
Тар кабердә, салкын гүрдә
Әрнемиме бәгырең.
Төрле көннәрем булгандыр
Рәнжемәдең микән миңа,
Оҗмах ишекләре ачык,
Булса иде әнием сиңа.
Ходайдан куркып яшәдең,
Рәнжетмәдең бер кемне дә,
Тынычлап ят газиз әнием,
Нур балкысын кабереңдә.
Начарлыкка өйрәтмәдең,
Йомшак иде синең күңел,
Оҗмах кошы булгансыңдыр
Изге айларда күмелдең.
Уйлыймын да, жырлыймын да
Мөнәжәт көйләрен көйләп,
Әнкәем янымда булсаң,
Бетмәс сүзем иде сөйләп.
Иртән торуга нихәл диеп,
Яннарыңа бара идем,
Теләкләр тели-тели
Дога кылып кала идең.
Очкан кошларда бара алмый,
Хәлләрең белешергә,
Ахирәттә насыйп булсын,
Әнием безгә күрешергә.
Кабер эчең тыныч булсын,

*Тирә яғың нурлы булсын,
Минем әйткән мөнәжәтем,
Әнием сиңа доғам булсын.
Үзе әйтеп йөри торған
Мөнәжәтләрәң дә бар иде,
Сабыр төбе сары алтын,
Көйләп кенә йөрер иде.
И Ходаем, сорыйм синнән,
Гөнаһларым гафу әйлә,
Сигез жәннәт ишекләрен
Барчагызга насыйп әйлә.
Сигез жәннәт ишекләрен
Барчагызга насыйп әйлә.*

*Башкара: Хәйруллина Әлфия Барый кызы
(1951 елда туган)*

*Язып алынды: Буа районы, Түбән Наратбаш авылы
Язып алу вақыты: ноябрь, 2022 ел.*

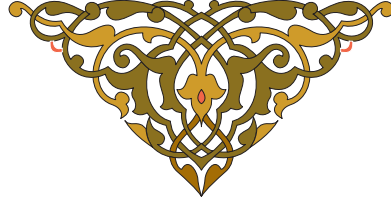
Ана

Тугыз ай күтәреп йөрдем, тугач ак сөтемне бирдем
Бу ни гажәп, бу ни хәйран, баламның хәсрәтен күрдем.
Бишекләрдә тибрәткәндә, тала иде беләкләрем,
Сезләр тыныч булмасагыз, әрни минем йөрәкләрем.
Бала дигән асыл с(ч)ачак, ананың карынында ята
Баланың моңлы сагышы, ананың йөзен саргайта.
Бала дигән асыл агач, ананың карынында үсә
Баланың моңлы хәсрәте, ананың бәгырен кисә.
Бәгырь балам, газиз балам, ике күземә бер кара
Синең ялкыныңда янам, сабырлык бир Тәгала Аллам...

Башкара: Яхина Наилә Мәгъруф кызы
(1967 елда туган).
Язып алынды: Казан шәһәре.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Ятимнәр авазы

Кырык бер дә ямьле жәйдә
Илгә дошман басып керде.
Безнең бәхетләр киселде,
Сабыйлык шунда өзелде
Сабыйлык шунда өзелде.

Без шул чорның балалары
Ялан аяк йөрдек кырда.
Алабута-кычытканнар,
Безгә ризык булды бар да,
Безгә ризык булды бар да.

Киим дисәң киеме юк,
Ашыым дисәң юк ла ризык.
Күмәч пешерде аналар,
Черек бәрәңгене казып,
Черек бәрәңгене казып.

Әниләр көн буе кырда
Баса, чәчә, урак ура,
Кичен оек-бияләй бәйләп,
Юллый сугыш кырларына,
Юллый сугыш кырларына.

Авылымның биш йөз ирен
Сугыш уты ялмап алды.
Шуның өч йөздән артыгы

*Яу кырында ятып калды,
Яу кырында ятып калды.*

*Авыл тулы ятим бала
Хәсрәтәннән сулган ана.
Кичкә аяк-куллар шешә,
Әйтерсең лә таш багана.
Кичкә аяк-куллар шешә,
Әйтерсең лә таш багана.*

*Өстәлендә кара пичәт
Ирдән үлгән хәбәр килгән.
Иңдә ил, бала язмышы
Толның хәлен кемнәр белгән?
Толның хәлен кемнәр белгән?*

*Инде бар да артта калды
Яшибез нәкъ жәннәтләрдә.
И Ходаем, татулык бир
Падишаһларга, бәкләргә.
Падишаһларга, бәкләргә.*

*Бүтән сугыш булмасын дин,
Чакыру юллык биш кыйтгага
Ишетсеннәр шул авазны
Бар халкым һәм газиз Аллаһ.
Бар халкым һәм газиз Аллаһ.*

*Татулык бир бар халыкка
Төп хөкемдар – Раббым Аллаһ.*

*Ля иляһе илһаллаһу Мөхәммәд рәсүлүллаһ
Ля иляһе илһаллаһу Мөхәммәдрәсүлүллаһ.*

*Башкаралар: Фәткуллина Руфия Мөбәрәкша кызы
(1947 елда туган),*

*Төхфәтуллова Зәүҗия Нурмөхәммәт кызы
(1940 елда туган).*

Язып алынды: Буа районы, Яңа Тинчәле авылы.

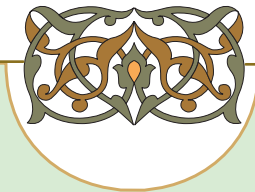
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

*Тормыш-көнкүрөш,
яшәеш
мөнәжәтләре*

74

Әйтәм, тыңлағыз...

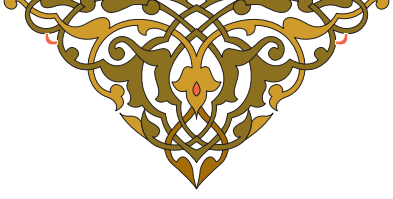
Бисмилләхи дип башлыймын
Тыңлар булсаң мөнәжәтне.
Мөхәммәт өммәте өчен
Яраткан сигез жәннәтне.
Иманыңны үзең сакла,
Бозык сүзләр белән ватма,
Үзеңне жәһәннәмгә атма -
Бу дөньяга алданмагыз!
Алдамады ул кемнәрне
Жыйган малың барда калыр.
Гафыйль булма шул көннәрне,
Дуслар гайбәт сөйләмәгез.
Гайбәтченең эше харап,
Гайбәт сөйләгән(нәр) колларга
Эчермәсләр кәүсәр-шәраб.
Сәгадәтле булыым дисәң,
Мәғрифәтне аңлыым дисәң,
Бер Ходайга ярыым дисәң,
Укы иртә кичен Коръән.
Бер Ходайга ярыым дисәң,
Укы иртә кичен Коръән
Бер Ходайга ярыым дисәң.

Башкара: Хажиева Гөлнур Заһретдин кызы
(1953 елда туган)

Язып алынды: Этнә районы Мокшы авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Картаябыз димик әле, мөнәжәтләр көйлик әле

Мөнәжәтләр көйлик әле, тыңласагыз күңел салып,
Узган гомерләрне уйлап, утырам хәйранга калып.
Кая китте яшьлек елларым дим, яшел яфрак зәңгәр чәчәгем,
Беркем белми, күңелләр дә сизми, алгы көндә ниләр күрәчәгем.
Авыр була уйлап утырсам да, узып бара инде гомерләр,
Авыр сүзне, авыр кайгыларны, күтәрә алмас инде күңелләр.
Ашыкмагыз картаерга, күңелләрегез тынмасын
Сагынып килдем ераклардан, карты вә яше тыңласын.
Сезләргә бүләкләр өчен, гөлләр чәчтем бакчабызга
Хәерле гомерләр бир син, бер Ходаем барчабызга
Картлык-шатлык түгел диеп, гел моңаеп йөрмик әле,
Барлык кайгыны онытып, бер елмаек, көлик әле
Картаябыз димик әле, мөнәжәтләр көйлик әле.

76

Башкара: Садыкова Миңненур Закир кызы
(1952 елда туган).

Язып алынды: Саба районы, Шәмәрдән авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел

Бисмилла әйтеп башлаймын...

*Бисмилла әйтеп башлаймын
Тыңдасағыз мөнәжәтне.
Мөхәммәт өммәте өчен
Яралтқан сизгез жәннәтне.*

*Иманыңны үзең сакла
Бозык сүзләр белән ватма.
Бозык сүзләр белән ватып
Үзеңне жәһәннәмгә атма.*

*Бу дөньяга алданмыйк без
Алдамаган ул кемнәрне.
Жыйған маллар барда кала
Гафыйль булмыйк ул көннәрне.*

*Үзара гайбәт сөйләмик
Гайбәтченең эше харап.
Гайбәт сөйләгән кешегә
Эчермәсләр кәүсәр шәраб.*

*Сәгадәтле булайым дисәң,
Мәғрифәтне алайым дисәң,
Бер Аллаһка ярайым дисәң,
Укы иртә-кичен Корбән.*

*Бу дөньяга алданабыз
Хәләл-харамны белмичә,
Аллаһның олы рәхмәтен*

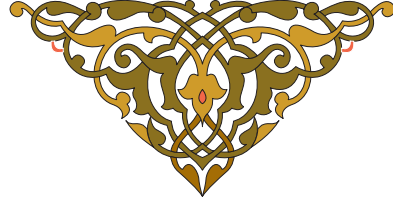
Белеп булмый шул үлмичә.
Уйла бәндәм үләсеңне
Кара җиргә керәсеңне,
Кара җир астына кергәч
Нинди җавап бирәсеңне.

Бакый иман белән үлсәк,
Фирдәүс җәннәткә керсәк,
Синең дидарыңны күрсәк,
Җитә Аллам, шуны бирсәң
Җитәдер Аллам, шуларны бирсәң.
Әмин! «Ля иляһи иллаллаһу» Мөхәммәд рәсүлүллаһу.

Башкара: Равзетдинова Надия Вәли кызы
(1957 елда туган)
Язып алынды: Этнә районы Олы Мәңгәр авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Буш үткөрмә

*Мөнәжәтләр язам сезгә
Кулларымнан бүләк итеп,
Әжәл җитеп үлеп китсәм
Сез укырсыз мирас итеп.*

*Мөнәжәтләр язып куям
Укысагыз искә алып.
Үткән гомерләргә уйлап
Торамын хәйран калып.*

*И туганнар, беләсезме
Гомер үтә сизәсезме?
Бу гомерләр үткәннән соң
Ниләр килер беләсезме?*

*Бу гомерләр үтәр-китәр
Әжәл вакытлары җитәр.
Әжәлләрнең җитүләре,
Гаклыбызны нәүмиз итәр.*

*И туганнар, беләсезме
Гомер үтә сизәсезме?
Бу гомерләр үткәннән соң
Ниләр килер беләсезме?*

*И дусларым, үлем килер
Аерып алыр җанны тәннән.
Беркемгә дә мөмкин түгел*

*Качып калу бу үлемнән.
Буш үткәрмә гомереңне
Якын дип бел үлемеңне,
Кичәләрдә зикер әйтеп
Тынычландыр күңелемне.*

*Уйлаек без үзебезне
Жилгә очырмыйк сүзебезне,
Аллаһ зикре белән
Ачаек дуслар сүзебезне.
Аллаһ зик(е)ре белән
Ачаек без күзебезне.*

*Башкара: Хажиева Гөлнур Заһретдин кызы
(1953 елда туган)
Язып алынды: Этнә районы Мокшы авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Теләкләрәм

*Мөнәжәт әйтәбез сезгә
Кардәшләрәм, сез тыңлагыз.
Аллаһ хакы бигрәк бөөк,
Берүк шуны онытмагыз.
Берүк шуны онытмагыз.*

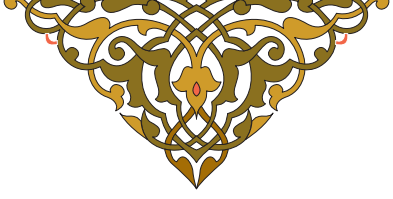
*Йокыгыздан торган чакта
«Бисмилләһ» әйтеп торыгыз!
Шулай булса, гел уңышлы
Булыр гомер юлларыгыз.
Булыр гомер юлларыгыз.*

*Иңебездә фәрештәләр
Саклап йөрсен һәммәбезне.
Аллаһ үзе яраткан бит
Безнең Ислам динебезне.
Безнең Ислам динебезне.*

*Аллаһ үзе яраткан бит
Жирне, суны, күгебезне,
Бер Ходаем ярлыкасын
Балаларны, үзебезне.
Балаларны, үзебезне.*

*Бар тереклекне яраткан
Бер Ходаем, газиз Аллаһ.
Иманлы булып яшәгән
Әти-әни, әби-бабам.
Әти-әни, әби-бабам.*

*Кул күтәреп дога кылыйк
Вафат булган якыннарга,
Ислам динен өйрәтик без
Үзебезнең балаларга.
Үзебезнең балаларга.*

*Саклый күрсен һәммәбезне
Аллаһның фәриштәләре,
Өебезне бизәп торсын
Коръән аять-сүрәләре.
Коръән аять-сүрәләре.*

*Йә Раббем, бәхет бир безгә,
Илләребез тыныч булсын,
Кан коюлар, жан кыюлар
Якын араларда тынсын!
Якын араларда тынсын!*

*Күпме газизләребезне
Ковид чире алып китте!
Канлы күз яшьләре түгеп
Яшәүләргә мәжбүр итте.
Яшәүләргә мәжбүр итте.*

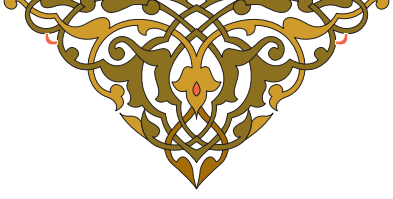
*Бу афәтләрне туктатчы,
Йә кодрәтле Раббым Аллаһ
Ля иляһе илляллаһ, Мөхәммәд рәсүлуллаһ
Ля иляһе илляллаһ, Мөхәммәд рәсүлуллаһ.*

*Башкаралар: Фәткуллина Руфия Мөбәрәкша кызы
(1947 елда туган),
Төхфәтуллова Зәүҗия Нурмөхәммәт кызы
(1940 елда туган).
Язып алынды: Буа районы, Яңа Тинчәле авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

Ярлыкауны сорыйм

Мөнәжәтләр әйтик әле
Бер Аллаһым разый булсын.
Барчабызга жәннәтләрдә
Булулары насыйп булсын.
Барчабызга жәннәтләрдә
Булулары насыйп булсын.

Йә башкаем ни уйлыйсың
Ни әйтерсең бер Аллаһка.
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйтик бер Аллаһка
Зикер әйтик бер Аллаһка.

Йә күзләрем ни күрдегез
Ни әйтерсең бер Аллаһка?
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйтик бер Аллаһка
Зикер әйтик бер Аллаһка.

Йә авызым ни сөйләдең
Ни әйтерсең бер Аллаһка?
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйтик бер Аллаһка
Зикер әйтик бер Аллаһка.

Колакларым ни ишеттең
Ни әйтерсең бер Аллаһка?
Ля Иляһе илляллаһ

*Зикер әйттик бер Аллахка
Зикер әйттик бер Аллахка.*

*Йә кулларым ни эшләдегез
Ни әйтерсез бер Аллахка?
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйттик бер Аллахка.*

*Аякларым кая бардың
Ни диярсез бер Аллахка?
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйттик Бер Аллахка.*

*Йә карыным ни тукландың,
Ни диярсен бер Аллахка?
Ля Иляһе илляллаһ
Зикер әйттик бер Аллахка
Зикер әйттик бер Аллахка.*

*Башкаралар: Фәткуллина Руфия Мөбәрәкша кызы
(1947 елда туган).*

Язып алынды: Буа районы, Яңа Тинчәле авылы.

Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.

Бу мөбарәк жомга көн

И мөселман кыл гыйбадәт,
Бу мөбарәк айларда,
Укы намаз илә Коръән
Бу мөбарәк жомга көн.
Зикер илә, әйт «Салават»,
Бу Мөхәммәд рухына,
Ничә мең савап язылыр
Бу мөбарәк жомга көн.
Сәдака әйләсәң әгәр,
Һәр нәрсә дин бер микъдар.
Ничә мең савап язылыр,
Бу мөбарәк жомга көн.
Әрвахларыбыз жомга көнне,
Бәйрәм итеп белерләр,
Гаиләләре ишегенә
Бу кичәдә килерләр.
Әрвахларыбыз килерләр,
Сәдака, дога теләп
Без аларны шат итәек,
Бу мөбарәк жомга көн.
Иманлы һәм юмартларның
Шат булыр әрвахлары,
Кабул булыр догалары,
Бу мөбарәк жомга көн.
Салаватулла галәйкә,
Йә сәедел мөрсәлин,

*Жәмләбезгә рәхмәт әйлә,
Йә иляһым гәләмин.
Жәмләбезгә рәхмәт әйлә,
Йә иляһым гәләмин.*

*Башкара: Хайруллина Әлфия Барый кызы
(1951 елда туган).*

*Язып алынды: Буа районы, Түбән Наратбаш авылы.
Язып алу вакыты: ноябрь, 2022 ел.*

СҮЗЛЕК, ИСКӘРМӘЛӘР¹

1. *Адам* (борынгы яһүд. кеше) — күп кенә халыкларның изге китапларында (Тәүрат, Коръән) һәм мифологиясендә — беренче кеше, кешелекнең нәсел атасы. Коръәндә баян ителгәнчә, Аллаһ Адәмне туфрактан һәм «жан өрелгән» балчыктан үзенәң Жирдәге «урынбасары» (хәлифәсе) сыйфатында, барлык фәрештәләрдән өстен итеп яралта һәм аларга Адәмгә буйсынырга боера.

2. *Аллаһ* (гар.) — ислам динендә иң югары илаһи Зат, аның 99 исеменәң иң беренчесе. Исламда Аллаһ бер һәм бердәнбер илаһи көч, дөньяны яралтучы. Кыямәт көнендә хөкемдар, кешеләр арасына Мөхәммәд пәйгамберне үзеннән илче итеп жиберүче.

3. *Аты сөндүс* — аты ягъни исеме, ә «сөндүс» сүзә ефәк дип тәржемә ителә.

4. *Аять* (гар.) — Коръән сүрәләренең иң кечкенә бүленеш берәмлегә — мәгънәви яктан мөстәкыйль бербөтен тәшкил иткән (аерым догалар булып укыла, кабер ташларында һ. б. да языла торган) өзекләр, жөмлөләр.

5. *Әжәл* (гар.) — үлем, үлем вакыты.

6. *Әзәл* (гар.) — башлану вакыты булмаган борынгы заман, мәңгелек.

7. *Әл-Фирак* (гар.) — аерылу, аерылышу.

8. *Әләм* (гар.) — байрак.

9. *Әлхәм* (гар.) — Коръәннең беренче сүрәсе, Алланы мактау, аңа дан жырлау сүрәсе. Фатиха сүрәсенәң беренче сүзеннән кыскартып ясалган.

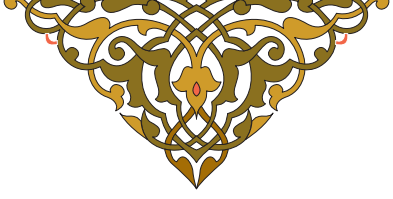
¹ Сүзлек, искәрмәләр «Татар теленәң аңлатмалы сүзлегә» (1979,1981), «Татар мифологиясе: энциклопедик сүзлек» (2009), «Электронный фонд словарей» (<https://suzlek.antat.ru/>) таянып төзелде.

10. *Әрвах* (гар.) — мәрхүм кешенен рухы.
11. *Әһел* (гар., жәннәт әһеле) — бу очракта жәннәтнең бер әгъзасы, кешесе, вәкиле.
12. *Бер Хак* (гар.) - Алла, Аллаһы Тәгалә, Ходай.
13. *Борак* (Рәсүлүллаһ борақлары, Пырак) — Мигъраж кичәсендә Мөхәммәт пәйгамбәр өстенә атланып Мәккәдән Иерусалимга күчкән жан иясе. Жәбраил фәрештә тарафыннан Рәсүлүллага Мигъраж кичәсендә, аның күз ачып йомганчы Күккә ашуы һәм кире әйләнәп кайтуы өчен, Аллаһы Тәгалә тарафыннан махсус бирелгән моғжизалы хайван. Яшен тизлегендә чаба, оча торган, ялтырап үткән ат вазифасын башкаручы мифологик хайван.
14. *Важип* (вәжәп, вәжәп) — бурыч.
15. *Гаҗиз булу* (фар.) — интегү, аптырап бетү, ни эшләргә дә белмәү.
16. *Газраил* (гар., Жәбраил) — жан алучы фәрештә. Ислам тәғлиматы буенча Аллаһы Тәгаләгә яқын дүрт фәрештәнең берсе, үлем фәрештәсе.
17. *Гаклыбыз* (гар. гакыл, акыл) — фикерләү, фикер йөртү.
18. *Гамәл дәфтәре* — ике фәрештә тарафыннан кешенең һәр яхшы һәм яман эшләре (гамәлләре) теркәлә торган дәфтәр.
19. *Гарип* (гар.) — 1) физик житешсезлеге булган кеше, зәгыйфь. 2) Туган иленнән аерылып, читтә яшәүче, читтән килгән кеше, юлчы, мөсафир.
20. *Гүр* (фар.) — кабер.
21. *Гыйбадәт кылу, гыйбадәт* (гар.) — үзең инанган Аллага мөрәҗғәгать итү, аңа табыну, ялвару, аны олылау белән бәйле дини гамәл.

22. *Гыйрфан* (гар.) — аң-белем, тәрбия, тәрбиялелек.
23. *Дәхи* — тагын бер мәртәбә, янадан.
24. *Дидар* — зат.
25. *Жәннәт* — (гар.) Аллаһы Тәгалә тарафыннан мөәмин-мөселманнарға вәгъдә ителгән изге рәхәтлек, мәңгелек бәхет урыны. Коръән аятьләренә күз салсак, анда жәннәтнең берничә төре китерелә. Аның шулкадәр матур төгәл тасвирлануы төрки-татар халыклары ижатының мөнәжәт һәм бәет, жыр, мәкаль һәм әйтемнәрендә киң чагылыш таба.
26. *Жәһат итү* (жәһәт итү) — тизләтү, ашыктыру.
27. *Жәмләбез* — барчабыз, барыбыз.
28. *Иляһ* (гар., Илаһ) — Алла, Ходай, Тәңре.
29. *Иман* (Бакый иман) — (гар.) 1) Аллага, пәйгамбәрләргә, диннең төп нигезләренә ышану һәм шәригать таләпләрен тулысынча төгәл үтәү. 2) Мөселман булуга дәлил итеп укыла торган дога сүзләре.
30. *Кабык* — мәетне зиратка алып бару өчен ышкылмаган агач такталардан ясалган махсус носилка.
31. *Кара тичәт* — «кара кайгы», «өчпочмаклы хатта үлем хәбәре».
32. *Катыйлганчы* — «жан кыелганчы».
33. *Кәгъбә* — Мәккә шәһәрндәге сөнни мөселманнар өчен күктән иңгән, изге дип санаган кара таш куелган һәм хажга баруның төп максаты булган мәчет.
34. *Кәүсәр* — оҗмах чишмәсе суы, оҗмахтагы татлы су. Еш кына мөнәжәтләрдә кәүсәр елга, кәүсәр шәраб эпитетлары кабатланып килә.
35. *Кол* — бу очракта Аллага буйсынган кеше, бәндә.
36. *Кыямәт* — бу дөньяның соңгы көне, мөәмин-мөселманнарны сынау көне. Ислам дине тәгълиматы, Ахырзаман

житкәч, Исрафил пәйгамбәр сурына өрә һәм шул тавыштан үлгәннәрнең барысы да тереләләр. Алар Аллаһы Тәгалә каршына килеп, аның хөкеменә тартылалар. Шушы көн Кыямәт көне дип атала.

37. *Ләхет* – мәет кую өчен кабер төбенең бер як кырыеннан эчкә таба чокып ясалган урын, уем.

38. *Мәгъриб* (мәгърип) – Көнбатыш.

39. *Мәзһәб* – гыйлемдә, фәлсәфәдә, бу дөньяга карашта тоткан юл, юнәлеш.

40. *Мәләк* – фәрештә.

41. *Мәшрикъ* – Көнчыгыш.

42. *Мизан* – үлчәү, бизмән.

43. *Мөнкир-Нәкир* – бу фәрештәләр мәет күмелү алдынан аңардан сорау алалар. Бу фәрештәләр риваятьләрдә еш телгә алына.

44. *Өммәт* (гар.) – 1) Алладан жибәрелгән әмерне яшәештә кабул иткән мөселман халыклары; 2) Мөселман жәмгыятенә караганлык; 3) Халык, милләт.

45. *Рамазан (Рамадан)* – Айның Жир тирәли хәрәкәтенә карап (һижри белән) ел исәпләү календаренда тугызынчы ай; изге айлардан саналган ураза ае.

46. *Раббы (Раббе)* – Алла, Ходай, Тәңре.

47. *Рәсүл* (гар.) - Пәйгамбәр, Алланың жирдәге илчесе.

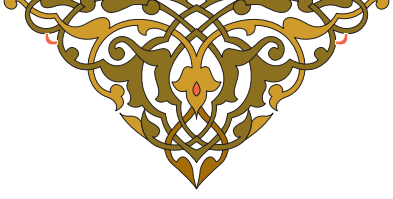
48. *Рауза* – гөл бакчасы.

49. *Руза* (фар.) – ураза.

50. *Савап, савап язылу* (гар.) – нинди дә булса игелекле эш-гамәлләр өчен Аллаһ тарафыннан килчәк әжәр.

51. *Салават әйтү* – 1) Мөхәммәд пәйгамбәргә хөрмәт белдерү өчен укыла торган дога. 2) Мактап-хуплап яки хәерле юл, уңыш теләп дога уку.

52. *Сәгадәтле* — бәхетле.

53. *Сәдака, садака* — дини йолаларны үтәү йөзеннән мәчеткә, гарипләргә бирелә торган хәер.

54. *Сәдәф* (гар.) — бизәнү әйберләре, төймәләр һ.б.ш. ясауга китә торган материал, перламутр (гадәттә, бака кабыгының матур төс биреп тора торган эчке катламы).

55. *Сәждә кылу* — намазда тезләнеп һәм учларга таянып, маңгай белән җиргә тию.

56. *Сәаль* (гар.) — сорау.

57. *Тарыйкатъ* — дөрөслек, туры гамәл.

58. *Тәүхид* (гар.) — дини Берилаһлык, монотеизм.

59. *Хава* — Алла тарафыннан ире Адәмнең кабыргасыннан яратылган иң беренче хатын-кыз, барлык кешеләрнең нәсел анасы.

60. *Хәер-дога* — яхшы теләк, яхшы дога.

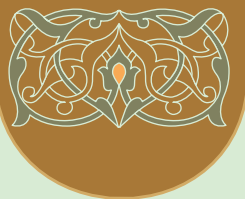
61. *Чук сәлам* — күп сәлам.

62. *Шайтан* (гар.) — 1) Фәрештәләрнең җитәкчесе була торып Аллаһыга каршы баш күтәргән өчен, Аллаһ тарафыннан куылган барлык; Иблис. Шайтан — Адәм белән Хаваны җәннәттән чыгарган явыз зат. 2) Шул барлыкның давамы буларак адәм балаларында булган, аларны котыртып, туры юлдан яздырып, аздырып торган явыз көч.

63. *Шәригәтъ* (гар.) — мөселманнарның Коръәндә билгеләнгән әдәп, хокук, тәртип кагыйдәләре җыелмасы һәм шул кагыйдәләргә Аллаһ кушканча үтәү тәртибе аңлатмалары.

64. *Шәфәгәтъ* (гар.) — берәр гаепнең гафу ителүе яки берәр теләкнең үтелүе өчен арадашчылык.

Монәжәтләр –
жан авазы

